

Åkerfelt Mari Annika

Miten ajatella lukemista?

– Esseistinen tutkielma lukemisesta esteettisenä kokemuksena

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2020

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Miten ajatella lukemista? – Esseistinen tutkielma lukemisesta esteettisenä kokemuksena (Mari Åkerfelt)

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 65 sivua

Marraskuu 2020

Tässä tutkielmassa tarkastelen lukemista esteettisenä kokemuksena. Kiinnitän huomiota siihen, mitä lukijan ja luettavan kanssakäymisessä tapahtuu ja miten esteettisen kokemuksen syntyä tässä kanssakäymisessä voisi ymmärtää. Esteettiselle kokemiselle on tyypillistä, ettei sitä aina pysty kuvaamaan tarkasti. Kokemus tuntuu ja vaikuttaa, mutta ei välttämättä sanallistu. Tätä kokemuksellisuuteen liittyvää piirrettä pyrin valottamaan.

Tutkielmani paikantuu osaksi uudempaa lukemisen kokemuksellisuutta ja affektiivisuutta käsittelevää lukemisen tutkimusta, joka on monitieteistä. Verrattuna 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tehtyyn lukemista käsittelevään tutkimukseen 2000-luvun lukemista koskevassa tutkimuksessa on enemmän otettu huomioon myös vaikeasti hahmotettavissa olevia lukemisen vaikutuksia, kuten lukijoiden kokemuksia ja kirjallisuuteen liittyviä tunneilmiöitä. Tällainen tutkimus täydentää ymmärrystä lukemisesta keskeisesti arjessa läsnä olevana ilmiönä sekä mahdollisuuksista tutkia lukemista. Lukemisen tutkittavuus on toinen tämän tutkielman keskeisistä teemoista.

Lukemista esteettisenä kokemuksena ja tutkimuskohteena hahmotan seuraavien tutkimuskysymysten kautta: 1. Miten lukemista tulisi lähestyä tutkimuskohteena, niin että otetaan huomioon sen kokemuksellinen luonne? ja 2. Millaisena ilmiönä lukeminen näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan esteettisenä kokemuksena?

Sovellan tutkielmassani lyyriseksi ajatteluksi kutsumaani metodista lähestymistapaa. Käsitän lyyrisen ajattelun intuitiiviseksi tiedonmuodostuksen tavaksi, jonka aikana ja avulla tutkimusaihetta kohtaan säilyy avoimuus. Sen avulla pyrin ottamaan huomioon lukemisen ja kokemusten luonteen tutkimuskohteena. Lyyristä ajattelua toteutan esseekirjoittamisen kautta. Olen kirjoittanut tutkielmani sisään neljä lukemista käsittelevää esseetä, joissa yhdistän toisiinsa taidefilosofista ajattelua ja lukemisen affektiivisuutta käsittelevää kirjallisuutta. Tutkielmani kehystämät esseet ovat: *Kanssakäymistä taiteen kanssa eli kuinka ymmärtää esteettistä kokemusta, Aistittavuus ja materiaalisuus, Ymmärryksen rajoilla ja Lukemisesta kommunikointi ja kokemuksen sanoittamisen ongelma.*

Avainsanat: esseet, esteettisyys, kokemuksellisuus, lukeminen, lukukokemukset, materiaalisuus, taidekokemukset

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Tutkimustehtävän hahmottamista	7
3	Lukeminen tutkimuskohteena	9
3.1	Lukemisen tutkimisen historiaa ja traditioita	10
3.2	Kvalitatiivisia lähestymistapoja lukemiseen	14
3.3	Lukemisen tutkimus osana lukemiskulttuuria	21
4	Lyyrinen ajattelu metodologisena lähestymisenä	26
4.1	Lyyrinen ajattelu – lyyrinen osana tutkimusprosessia	28
4.2	Lyyrisen ajattelun soveltaminen	34
5	Lukeminen esteettisenä kokemuksena – esseitä lukemisesta	38
5.1	Kanssakäymistä taiteen kanssa eli kuinka ymmärtää esteettistä kokemusta?	38
5.2	Aistittavuus ja materiaalisuus	43
5.3	Ymmärryksen rajoilla	49
5.4	Lukemisesta kommunikointi ja kokemuksen sanoittamisen ongelma	54
6	Pohdinta: Esseiden jälkeen	58
6.1	Lukemisesta esseiden kirjoittamisen jälkeen	58
6.2	Tutkimusprosessin arviointia ja reflektointia	59
6.3	Uusia kysymyksiä	61
	Lähteet	63

1 Johdanto

Ensiksi haluan kertoa kaksi asiaa berliiniläisestä metrosta. Kuljin sillä paljon vaihto-opiskelijavuonnanani kahdeksan vuotta sitten. Matka yliopistolle kesti melkein tunnin. Lukuis-ten matkojen aikana tulin kiinnittäneeksi huomiota siihen, miten paljon lukevia matkustajia ympärilläni oli, ja minustakin tuli yksi heistä. Tuon vuoden aikana luin paljon ja kohtasin monta nykyistä lempikirjaani. Myös tässä tutkielmassa esillä oleva Georg W. Bertramin (2005) taiteen kokemista ja ymmärtämistä käsittelevä teos *Kunst. Eine philosophische Einführung* on kulkenut mukanani sieltä saakka. Minulla ja ystävälläni oli myös toisinaan tapana viettää aikaa niin, että valitsimme jonkin metrolinjoista, ajoimme sillä reitin päähän, astuimme ulos ja aloimme tutkia, minne olimme saapuneet. Samankaltaiseksi arjen löytöretkeilijyydeksi voisi kuvata myös tutkimusasennettani tässä lukemista käsittelevässä tutkielmassani.

Olen ollut kiinnostunut lukemisen tutkimisesta ja muodostanut omaa näkökulmaani siihen jo jonkin aikaa. Aloin kirjoittamaan kandidaatintutkielmaani *Lukeminen esteettisenä kokemukse-
sena* (2016) keväällä 2012. Aihe hahmottui aikanaan opiskellessani yhtä aikaa sivuaineina kuvataidetta ja kirjallisuutta. Luokanopettajaopintojen aikana olin muutenkin kiinnostunut taito- ja taideaineista ja taidekasvatuksesta. Halusin jotenkin lähestyä oppiainetta äidinkieli ja kirjallisuus taideaineena, mutta en välttämättä kuitenkaan varsinaisesti oppiaineena. Äidinkie-
li ja kirjallisuus -oppiainetta käsittelevässä kirjallisuudessa näkökulma oli usein enemmän siinä, miten käsitellä kirjallisuutta sekä lukemaan oppimisessa ja lukutaidossa. En kuitenkaan halunnut tutkia kirjallisuutta enkä lukutaitoa, vaan ajattelin, että jos kirjallisuus on yksi taiteen muoto, lukeminen on tapa kokea taidetta. Ajattelen esteettisten kokemusten olevan merkityk-
sellinen osa ihmisenä olemista. Ne eivät rajoitu taiteeseen, ja lukeminen on mielestäni arki-
suutensa takia mielekäs maasto esteettisen kokemuksen tarkastelulle.

Kandidaatintutkielmassani ulotin lukemisen tarkastelun esteettisen lukukokemuksen ja identi-
teetin rakentumisen väliseen suhteeseen, koska se tuntui luontevalta esteettisen kokemuksen henkilökohtaisuuden vuoksi. Myöhemmin olen palannut taaksepäin ja pyrkinyt tarkastele-
maan lähemmin sitä, mitä lukemisen kokeminen oikeastaan on. Siitä, kun lukija ja luettava
ensi kerran kohtaavat on pitkä matka siihen, että pystytään sanomaan, minkälaisia vaikutuksia
lukukokemuksella on lukijan identiteettiin. Tällä tarkoitan sitä, että tässä välissä tapahtuu jo-
takakin, vaikka emme aina oikein pystykään kuvaamaan tarkasti, mitä se jokin on. Tästä syystä

myös tutkimusprosessi on ollut aikamoista harhailua. Jos en ole ihan varma, mikä tutkimuskohteeni on, miten pystyn löytämään siitä tietoa ja kirjoittamaan siitä tutkielman?

Vähitellen aiheen ympärillä harhailu alkoi kuitenkin johtaa jonnekin. Lukiessani erilaista lukemiseen ja esteettiseen kokemiseen liittyvää lähdekirjallisuutta huomioni alkoi yhä useammin kiinnittyä lukemisen kokemisessa siihen, kuinka vaikeaa kokemusta on sanallistaa, vaikka selvästi jotakin tapahtuu ja tuntuu. Halusin viipyillä siinä jossakin ennen kuin kokemus selkiytyy, ennen kuin sen sanallistaminen tulee mahdolliseksi. Näin lopulta rajautui pro gradu -tutkielmani varsinainen aihe ja tutkimuskohde.

Muotoilin tutkielman yläotsikon kysymyksen muotoon, sillä kysymys luonnehtii työtäni paremmin kuin toteamus. Tutkielmaani on ohjannut ihmettely ja kysyminen. Ehkä se on myös ollut syynä siihen, että toisinaan minun on ollut vaikeaa vastata kysymykseen siitä, mitä tutkielmani käsittelee: työni on pikemminkin kysymys kuin vastaus. Työn alaotsikko puolestaan viittaa työn luonteen lisäksi sen muotoon. Tutkimusprosessin edetessä tutkielman sisään alkoi hahmottua jonkinlainen esseistinen tila, josta seurasi ajatus käyttää essekirjoittamista osana aiheen tutkimista. Tutkielmani kehystämässä esseissä heijastelen taidefilosofista ajattelua ja lukemisen affektiivisuutta koskevaa kirjallisuutta toisiinsa, ja näiden valossa hahmottelen, miten lukemista esteettisenä kokemuksena tulisi lähestyä. Kiinnostaviksi tarkasteltaviksi piirteiksi ovat tutkielmaprosessin aikana nousseet lukemiseen liittyvä aistittavuus ja materiaalisuus. Sanataiteellisista alueista erityisesti runous ja kokeellinen kirjallisuus vaikuttavat sellaisilta, joiden kanssa kanssakäymisessä tuo mainitsemani vaikeasti hahmottuva hetki lukemisen kokemisessa tulee havainnolliseksi.

2 Tutkimustehtävän hahmottamista

Rakenteellisesti tutkielmani jakautuu kahdentyyppisiin lukuihin, joita nimitän raamiluvuiksi ja esseeluvuiksi. Raamiluvut toimivat kehyksenä, josta käsin ymmärtää esseelukujen sisältöä. Toisaalta ne muodostavat väliinsä vapaamman tilan, joka mahdollistaa myös ajoittaisen keskeneräisyyden ja aukkoisuuden – tilan jossa ainakin työskentelyn aikana saa rönsytäkkin. Tutkielman seassa, raamiluvuista esseelukuihin, kiemurtelee kuitenkin punainen lanka tai pikemminkin köynnös tai rihmasto, eli pyrkimykseni ymmärtää lukemista esteettisenä kokemuksena. Raamilukujen ja esseelukujen merkitystä ja sitä, miksi olen päätenyt kirjoittamaan gradussani esseenomaisia lukuja, avaan tarkemmin luvussa neljä, joka käsittelee tutkielmani metodologista lähestymistapaa, jota kutsun lyyriseksi ajatteluksi.

Tutkielmani sisältää neljä lukemista käsittelevää esseetä. Näissä esseissä pyrin ymmärtämään lukemisen esteettisyyttä ja kokemuksellisuutta sekä kohdistaa katseeni lukemisen kokemuksellisuuden sanallistumattomaan puoleen. Esseissä kirjoitan lukemisesta kanssakäymisenä taiteen kanssa, aistittavuuden ja materiaalisuuden merkityksestä lukemiselle, ymmärtämisessä ja ei-ymmärtämisestä sekä ristiriidasta kokemusten sanoittamisen vaikeuden ja tarpeen välillä.

Tutkielmassani on kaksi tasoa. Tavoitteenani on valottaa tutkimisen kohteena olevaa ilmiötä, lukemisen esteettisyyttä ja kokemuksellisuutta, mutta samalla läsnä on koko tutkimusprosessin ajan ollut piilevänä kysymys siitä, miten tämänkaltaista ilmiötä on mahdollista ja tulisi lähestyä tutkimuksen keinoin. Nämä kaksi tasoa ovat näkyvissä tutkimuskysymyksissäni:

1. Miten lukemista tulisi lähestyä tutkimuskohteena, niin että otetaan huomioon sen kokemuksellinen luonne?
2. Millainen ilmiönä lukeminen näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan esteettisenä kokemuksena?

Kuinka nämä kaksi tasoa sitten näkyvät tässä tutkimuksessa eli kuinka pyrin tutkimuskysymyksiin vastaamaan? Luvussa 3 käsittelen sitä, minkälaisin lähestymistavoin lukemista on tutkittu. Pyrin löytämään siinä kaikupohjaa omalle tutkimukselleni ja omille tiedontarpeilleni. Se toimii siis paitsi katsauksena lukemistutkimukseen myös pohjana omille metodologisille pohdinnoilleni ja suunnan hakemiselle. Se on toisaalta suhteellisen yleistä kartoittamista siitä,

minkä tyyppistä tutkimusta lukemisesta on tehty, ja toisaalta pyrin siinä löytämään esimerkkejä tai viitteitä siitä, miten juuri tämäntyyppisiä asioita on lähestytty.

Lähtökohtanani on ajatus siitä, että se mitä tutkitaan, kertoo jotakin siitä, miten tutkimuskohde käsitetään, ja mitä pidetään mahdollisena tutkia. Näin ollen jotkin näkemykset voivat rajata tiedon tuottamisen mahdollisuuksia. Aiemmin tehty tutkimus ja valitut keinot ja ratkaisut myös vaikuttavat siihen, miten myöhemmin katsotaan asioita olevan mahdollista tutkia. Tutkimuksessa täytyy ymmärtää tietyt rajoitukset ja minkälaisin keinoin on mahdollista tuottaa minkäkinlaista tietoa. Tältä pohjalta olen miettinyt, minkälaiselle tutkimukselle on sijaa? Miten voisi tutkia epävarmoja ja vaikeasti hahmotettavia asioita?

Kolmas luku ei siis ole perinteinen teoreettinen viitekehys siinä mielessä, että se toimisi teoreettisena taustana omalle tutkimukselleni – ja sen puitteissa kirjoittamilleni esseille – niin, että sitten heijastelisin omia tutkimustuloksiani aiempiin tutkimustuloksiin. Luvun merkitys on pikemminkin olla viitekehysenä työn metodologialle. Esseeluvuissa sovellan tätä metodista lähestymistapaa eli lyyristä ajattelua itse aiheen tutkimiseen, eli lukemiseen esteettisenä kokemuksena. Kolmas luku kuitenkin vaikuttaa esseisiin siten, että se suuntaa huomioitani ja on vaikuttanut ymmärrykseeni asioiden tutkittavuudesta ja lukemiseen liittyvien ilmiöiden ilmenevyydestä.

Esseeluvuissa näkyvät siis tutkimukseni molemmat tasot, sillä niissä käsitellään lukemisen esteettisyyttä ja kokemuksellisuutta, mutta samalla sovelletaan aiemmin kuvattuja metodologisia pohdintoja. Esseitä kirjoittamalla tutkin molempia kysymyksiä.

Kuudennessa luvussa avaan ajatuksiani lukemisesta esseiden kirjoittamisen jälkeen, arvioin ja reflektoin tutkielmanprosessiani sekä nostan lopuksi esiin, miten aiheen parissa voisi tämän tutkielman jälkeen jatkaa.

3 Lukeminen tutkimuskohteena

Tässä luvussa käsittelen sitä, millaista tutkimusta lukemisesta on tehty. Lukeminen on hyvin moninainen tutkimuskohde. Siihen, millä tavoin lukemista tutkimuskohteena on lähestytty, ovat vaikuttaneet kulloisetkin käsitykset lukemisesta sekä tutkimusta ohjaavat konventiot. Lukeminen ei ole yksin minkään tieteenalan omaisuutta, vaan siihen on kiinnostusta useilla ihmistieteiden alueilla. Laajan kiinnostuksen taustalla on lukemisen kytkeytyminen jokaisen ihmisen arkeen. Toisaalta arkisten ilmiöiden kohdalla on tavallista, ettemme edes pysty käsittämään niitä kokonaan. Kun jokin ilmiö koskettaa elämäämme yhtä kokonaisvaltaisesti kuin esimerkiksi lukeminen, se ikään kuin piiloutuu omaan itsestäänselvyteensä. Siksi huomio kiinnittyy joinakin aikoina tiettyihin asioihin, toisina taas toisenlaisiin, ja uusien näkökulmien muodostaminen tai aiempien syventäminen ja monipuolistaminen on aina mahdollista.

Ilkka Mäkinen (2018) käy artikkelissaan *Lukahalun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen* läpi lukemisen tutkimuksen historiaa sosiologisten ja kasvatustieteellisten tutkimusten kautta. Tarkastelen Mäkisen esittelemiä tutkimuksen vaiheita yhteydessä kirjallisuudentutkimuksen vaiheisiin, ja näiden välillä on havaittavissa yhtäläisyyksiä siinä, millaiset näkökulmat ovat vaikuttaneet siihen, millä tavalla lukemista on tutkittu. Mäkisen artikkeli on oman tutkielmani kannalta erityisen kiinnostava sen lukuhaludiskurssiin keskittyvän näkökulman vuoksi. Samalla, kun artikkeli tuo esiin lukuhaludiskurssin vaiheita, se kuitenkin kuvaa lukemistutkimuksen historiallisia ja nykyisiä trendejä yleisemminkin. Kuten Mäkinen (2018) toteaa, tavat, joilla lukemisesta puhutaan ilmentävät lukemiseen kohdistuneita käsityksiä ja asenteita (Mäkinen, 2018, 8).

Tutkielmani kannalta kiinnostavaksi on osoittautunut kirjallisuudentutkimuksessa 1990-luvulla ja sen jälkeen vaikuttanut affektiivinen käänne. Tähän hyvänä johdantona on toiminut Anna Helteen ja Anna Hollstenin (2016) toimittama artikkelikokoelma *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Esimerkkejä uudemmassa ja monitieteisestä lukemiseen kohdistuvasta tutkimuksesta tarjoaa myös *Kasvatus & aika* -lehden lukemisen kokemuksia ja kulttuureja käsittelevä teemanumero vuodelta 2018.

Pyrin tässä nostamaan esille sellaista lukemista koskevaa tutkimusta, joka toimisi pohjana omalle lukemista käsittelevälle tutkielmalleni. Näkökulma lukemisesta esteettisenä kokemukseksi on osoittautunut hankalaksi. Jo kandidaatintutkielmaa tehdessäni törmäsin siihen, kuinka hankalaa oli löytää lukemisen kokemuksellisuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Näkö-

kulma lukemista käsittelevissä tutkimuksissa on historiallisesti pitkään ollut erilainen, joka tulkintani mukaan johtuu osin yleisesti vallinneista tutkimukseen ja käsityksiin vaikuttavista seikoista.

Pyrin tämän luvun alulla siis hieman tarkentamaan katsetta siihen maastoon, johon oma tutkimusaiheeni paikantuu, joka osin poikkeaa lukemisen tutkimuksessa pitkään vaikuttaneista traditioista. Itse lukemisen ja lukemiskulttuurin muutos näyttäisi kuitenkin vaikuttavan siihen, että myös tarve monipuolisemmalle lukemista koskevalle tutkimukselle kasvaa.

Hyvä PISA-menestys, sen heikkeneminen, tyttöjen ja poikien väliset erot lukutaidossa, uudet lukemisen tavat, median murroksen vaikutus lukemiseen, sananvapauteen ja tiedon luotettavuuteen liittyvät kysymykset ovat asioita, jotka pitävät lukemiseen liittyvää diskurssia pinnalla. Tällaiset näkökulmat osoittavat, että lukemisella on merkitystä niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta. Samalla kaikesta lukemiseen kohdistuvasta huolesta huolimatta lukeminen on yhä edelleen monelle tärkeä tapa viettää aikaa ja merkityksellisten kokemusten ja nautinnon lähde.

3.1 Lukemisen tutkimisen historiaa ja traditioita

Mäkinen (2018) tarkastelee artikkelissaan *Lukuhulun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen* lukuhaludiskurssia eli lukemisen motivaatioon liittyvää kielenkäyttöä suomalaisessa toisen maailmansodan jälkeen tehdyssä lukemista koskevassa tutkimuksessa. Mäkinen on omien sanojensa mukaan pyrkinyt ottamaan huomioon kaikki merkittävimmät suomalaiset sosiologiset ja kasvatustieteelliset tutkimukset, jotka keskittyvät lukemisharrastukseen tai joissa lukeminen muuten on merkittävässä asemassa. (Mäkinen, 2018, 8.)

Lukuhalusta on puhuttu Suomessa 1840-luvulta lähtien erilaisin käsittein. Mäkinen (2018) kirjoittaa, että herkkyyys käyttää tämäntyyppisiä käsitteitä ja tutkia lukemisen yksilöllisiä motiiveja on vaihdellut suuresti. Alun perin 1800-luvulla lukuhulun herättäminen liittyi kansanvalistukseen ja sivistystyöhön ja lukuhalupuhe oli vahvaa. Toisen maailmansodan jälkeen se heikkeni. Monet lukemiseen vaikuttavat tekijät olivat kehittyneet sillä tavalla suotuisasti, että se oli käynyt tarpeettomaksi. Lukemisesta oli tullut itsestäänselvyys. Lukemisesta oltiin kyllä kiinnostuneita, mutta kyse oli pikemminkin lukuhalujen ohjaamisesta. Nykyään puhe lukuhalusta on herännyt Mäkisen mukaan uudelleen ja se ilmenee mm. huolena. Lukuhulun itses-

täänselvyys on kyseenalaistunut. Lukuhalupuhetta Mäkinen kuvaa sitkeäksi historialliseksi diskurssiksi ja erilaisista vaiheista huolimatta se on hänen mukaansa yksi tämän hetken näkyvimpiä kulttuurisia diskursseja. (Mäkinen, 2018, 7–9.)

Mäkisen katsauksesta käy ilmi, että lukuhalu ilmiönä on kiinnostanut tutkijoita, mutta ajan käsitykset ja tutkimustavat tai -asenteet eivät ole täysin soveltuneet sen tutkimiseen. Useassa Mäkisen esittelemässä tutkimuksessa vaikuttaa olevan se ristiriita, että tutkimuksen tavoitteisiin on sisältynyt lukuhaluun liittyviä kysymyksiä, mutta on käytetty pääosin sen tutkimiseen soveltumattomia mitattavissa olevia käsitteitä ja menetelmiä.

Toisen maailmansodan jälkeen 1950- ja 1960-luvuilla lukemista tutkittaessa tyypillisiä menetelmiä olivat sosiologiset kysely- ja haastattelututkimukset sekä tilastolliset menetelmät. Vaikutteita saatiin etenkin Yhdysvalloista ja vallalla ollut behavioristinen ote edellytti tutkimukselta täsmällisyyttä ja mitattavuutta. Lukemistakin tutkittaessa lukemiskäyttäytymiseen liittyvien elementtien tuli olla analysoitavissa osatekijöiksi ja selitettävissä ympäristön ärsykkeillä. Mäkinen huomauttaa, ettei ajatus sisäisestä lukuhalusta tai -motivaatiosta oikein sovi tällaiseen paradigmaan. (Mäkinen, 2018, 9.)

Lukemista tutkittiin useissa tuon ajan harrastustutkimuksissa. Erik Allardtin tutkimusryhmän ja Paavo Piepposen tutkimuksissa tutkittiin harrastusten kasautumista sekä harrastusten valintaan vaikuttavia tekijöitä, mutta näitä tekijöitä selitettiin muun muassa sivistystasolla tai koulutuksella, eikä niinkään oltu kiinnostuneita henkilökohtaisesta motivaatiosta valintojen taustalla. Antti Eskolan kiinnostusta ja taideharrastusten välistä yhteyttä käsittelevässä tutkimuksessa vuodelta 1963 lukemismotivaatioon jo hieman viitataan ilmiönä, vaikkei sitä varsinaisesti mainitakaan. (Mäkinen, 2018, 9–10.)

Ensimmäinen suomalainen pelkästään lukemiseen keskittyvä moderni sosiologinen tutkimus toteutettiin 1954 Martti Qvistin johdolla, mutta julkaistiin vasta 1960. Siinä tarkasteltiin helsinkiläisten lukemista. Poikkeuksellista oli, että tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita kaikenlaisesta lukemisesta, eli myös sanoma- ja aikakauslehtien lukemisesta kirjojen lukemisen ohella. Mäkinen kirjoittaa Qvistin tutkimuksessa lukuhalun tulevan esiin satunnaisesti, mutta pääasiassa tutkimuksessa käytetään mitattavissa olevia käsitteitä, kuten määrällinen lukemisharrastus ja lukemisaktiivisuus. Lukumotivaatio selittyy hänenkin tutkimuksessaan demografisilla taustekijöillä tai kulttuurisista seikoista käsin, mitkä kuitenkin jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. (Mäkinen, 2018, 10–11.)

Luonnontieteistä peräisin oleva positivistinen ajattelutapa näkyi myös kirjallisuudentutkimuksessa. Kuisma Korhosen (2008) mukaan syy-seuraussuhteita tarkastelemalla ja empiirisesti järjestelmällistä aineistoa keräämällä pyrittiin muun muassa selvittämään, miten kirjallisuus syntyy ja mikä vaikuttaa siihen, että kirjailija kirjoittaa tietyn tekstin. Täsmällisyyden ja mitattavuuden ihanteeseen viittaavat myös kirjallisuudentutkimuksen suuntaukset, joissa tarkastellaan ainoastaan kieltä. Esimerkiksi venäläiset formalistit olivat kiinnostuneita kirjallisuudelle tyypillisestä kielestä. (Korhonen, 2008, 15–18, 25–26.) Positivismista vaikutteita saanut kirjallisuudentutkimus vaikuttaisikin pysytelleen jollakin tietyllä määriteltävissä olevalla alueella. Korhonen (2008) kirjoittaa, että 1900-luvun jälkipuoliskolla huomio alkoi kuitenkin kiinnittyä myös lukijan ja tekstin väliseen suhteeseen ja tekstuaalisuuteen laajempänä ilmiönä (Korhonen, 2008, 19–26).

Helle & Hollsten (2016) kirjoittavat artikkelissaan *Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta*, että 1900-luvulla tunteita käsittelevää tutkimusta tehtiin kirjallisuudentutkimuksessa niukasti. Kiinnostus kirjallisuuden ja lukemisen tunnevaikutuksia kohtaan näyttää hiipuneen 1900-luvun alkupuolella. Syiksi tähän on Helle & Hollstenin (2016) mukaan esitetty juuri formalistisesta perinteestä ammentava strukturalistinen kirjallisuusteoria sekä angloamerikkalainen uskriteikki, joka suhtautui jyrkän kielteisesti runojen tunnevaikutusten tutkimiseen. Poikkeuksina näihin he nostavat jälkistrukturalisteista Roland Barthesin ja Julia Kristevan, jotka ovat kirjoittaneet kirjallisuuden affektiivisista ilmiöistä sekä I.A. Richardsin, joka uskriteikoista poiketen käsiteli teoksissaan muiden aiheiden ohella myös runouden synnyttämiä tunteita ja emotiivista kielenkäyttöä. (Helle & Hollsten, 2016, 11–12.)

Lukijan ja tekstin suhteesta oli kiinnostunut myös kirjallisuudentutkija Louise Rosenblatt, hankin uskriteikoiden aikalainen. Makkonen (1995) kirjoittaa, ettei Rosenblattin mukaan lukijaa nähty vielä kovin aktiivisessa roolissa ennen 1960-lukua, vaikka lukemiseen jo huomiota kiinnitettiin. Suurempi huomio lukemisessa kohdistui tekstiin. (Makkonen, 1995, 180). Rosenblattin tapaan lukijan ja tekstin kohtaamisesta oli kiinnostunut myös saksalainen Wolfgang Iser, joka on yksi keskeisimpiä lukemisen prosessia käsitelleitä teoreetikoita 1970-luvulla, jolloin lukijatutkimus Saksassa lähti vauhtiin. (Makkonen, 1995, 182). Varsinainen lukijatutkimus on Alanko-Kahiluodon (2008) mukaan saanut alkunsa juuri 1960–70-luvuilla, ja siitä asti lukijalla on ollut tärkeä rooli kirjallisuudentutkimuksessa (Alanko-Kahiluoto, 2008, 207). Makkonen (2005) kuitenkin kirjoittaa, ettei lukijatutkimus tuolloinkaan ollut mikään yksittäinen tai yhtenäinen suuntaus, vaan lukijaa on käsitelty hyvinkin erilaisista näkö-

kulmista. Termi lukijakin on eri teorioissa, ja joskus jopa samoissakin, saanut erilaisia merkityksiä (Makkonen, 1995, 182). Tästä esimerkkinä on tapa erottaa tekstin sisälle rakennettu lukija tekstin todellisesta lukijasta, eli ihmisestä, joka tekstiä todellisuudessa lukee (Koskela & Rojola, 1997, 100–101). Lukijan ja tekstin suhteen tarkastelu on siis ollut keskeistä, mutta siinä, millaiseksi tämä suhde on nähty ja mihin siinä on kiinnitetty huomiota, on eroja. Tähän eroon viitataan myös seuraavassa alaluvussa.

Mäkisen (2008) tarkastelemissa tutkimuksissa on 1960-luvulta saakka alettu kasvavissa määrin ottaa huomioon lukemiseen liittyviä subjektiivisia elementtejä, kuten tunteita ja lukemismotivaatiota, ja tämä kehitys on saavuttanut huippunsa viimeisen 20 vuoden aikana. Lukeminen alettiin nähdä toivottavana kulttuurisena käyttäytymisenä. Television tulo oli muuttanut media-asetelmia; aiemmin lukemisen kohdalla oli kiinnitetty huomiota hyvään ja huonoon lukemiseen, kun taas televisio nähtiin uhkana kaikelle lukemiselle. Kuitenkin myös lukemisen sisällä nähtiin uhkia edelleen, tällainen oli mm. vastakkainasettelu kansainvälisen massaviihdelukemisaineiston, eli niin sanotun kioskikirjallisuuden, sekä arvostetumman korkeakulttuurin välillä. Eivätkä tällaiset lukemiseen liittyvät uhat tai vastakkainasettelut sinänsä ole kadonneet mihinkään, vaan kuten Mäkinen kirjoittaa, kohteet vain tuntuvat vaihtelevan mediatilanteen muuttuessa ja monipuolistuessa. (Mäkinen, 2018, 11–12.)

1970-luvun alussa Suomessa tehtiin suuri sosiologinen tutkimus kirjojen lukemisesta. Tutkimus oli valtion kirjallisuustoimikunnan tilaama ja opetusministeriön rahoittama. Mäkinen (2008) pitää tutkimusta osoituksena valtiovallan kiinnostuksesta lukemiseen ja kirjoittaa tällaisten tutkimusprojektien olleen tyypillisiä tuon ajan kulttuuripolitiikalle. Tutkimuksessa oli tavoitteena ottaa huomioon kirjallisuus laajassa mielessä, tutkia myös lukemismotivaatiota sekä lukemiseen liittyviä emotionaalisia ja hyötytekijöitä sekä laajentaa ymmärrystä lukemisharrastuksen taustalla vaikuttavista tekijöistä. Mäkinen kuitenkin toteaa, että tutkimuksen alkuvaiheissa määritelty tavoite lukemiskokemusten tutkimisesta näyttää jääneen toteutumatta. Katarina Eskola ja Pertti Vakkari kirjoittivat väitöskirjansa *Lukeminen* -tutkimusprojektin aineistoja hyödyntäen, mutta rajasivat tutkimuksistaan pois ihmisten sisäisten motiivien, kokemusten, halujen ja tunteiden tutkimisen. Mäkinen huomauttaa kuitenkin Katarina Eskolan myöhemmin väitöskirjansa jälkeen 1990-luvulla tutkineen paljon lukemiseen liittyviä kokemuksia ja tunteita. (Mäkinen, 2018, 12–14.)

Motivaation kannalta kiinnostavaksi Mäkinen (2008) nostaa kuitenkin esiin Antti Eskolan tutkimusprojektiin liittyvän vuonna 1976 laatiman kirjoituksen *Lukemisen motivaatiosta*. Täs-

sä kirjoituksessa Eskola Mäkisen mukaan kuvaa tilanteita, joissa toiminta ja päämäärä sulautuvat toisiinsa, mikä siis tarkoittaisi päämäärätöntä lukemista, lukemista lukemisen ilosta ja lukemisesta nauttimista. Mäkisen mukaan huomionarvoista on juuri tämä lukunautinnon huomioiminen sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota ainoastaan siihen liittyviin hyötyvoitteisiin. Eskola kiinnittää huomiota myös siihen, kuinka lukemiskäyttäytymistä selittävät toisinaan henkilöön liittyvät tekijät, toisinaan taas ympäristötekijät. Ihmisten henkilökohtaiset resurssit ja tarpeet lukemiselle ovat erilaiset, ja Mäkinen kirjoittaa, että Eskolan mukaan kaikki eivät lukisi kirjoja, vaikka heillä olisi siihen paremmat mahdollisuudet, eli enemmän aikaa ja rahaa, tai jos kirjat olisivat toisenlaisia. Eskola arvelee, että heiltä puuttuu jonkinlainen sisäinen tarve, motiivi tai halu lukea. Koottu aineisto ei kuitenkaan antanut mahdollisuuksia tutkia tarkemmin lukemisen tarpeeseen vaikuttavia tekijöitä. Mäkinen pitääkin tärkeinä juuri näitä Eskolan pohdiskeluja yleisestä lukemishalukkuudesta, ja sitä, että Eskola pidättäytyi selittämästä lukemista syvemmillä psykologisilla tai kulttuurisilla selitysmalleilla, koska aineiston perusteella näiden tekijöiden selvittäminen ei ollut mahdollista. Mäkinen kirjoittaa kuitenkin Eskolan oletettavan lukuhalun sellaiseksi, jonka heräämiseen tai heräämättä jäämiseen olosuhteilla on vaikutusta. Jotkut olosuhteet olisivat siis suotuisampia lukuhalun heräämiselle kuin toiset. (Mäkinen, 2018, 12–13.)

3.2 Kvalitatiivisia lähestymistapoja lukemiseen

Edellä esitetty kuvaa, miten 1900-luvulla lukemiseen on tutkimuksessa suhtauduttu, ja osoittaa kuinka lukemisen kokemuksellisuuteen kohdistuva tutkimus on ollut marginaalista. Mäkisen (2018) kartoituksesta käy ilmi, että kiinnostusta tuoda uudenlaisia puolia esiin lukemisesta on ollut, mutta käytetyt tutkimuskeinot ovat usein olleet riittämättömiä. Osin tämä vaikuttaa johtuneen siitä, ettei esimerkiksi tieteen eksaktiutta ja objektiivisuutta ihannoiva tutkimusilmapiiri ole ollut suotuisa kokemuksellisuuden tutkimiseen, mihin myös Helle & Hollsten (2016) viittaavat. Nykytutkimuksessa subjektiivisuus ei heidän käsityksensä mukaan kuitenkaan enää samalla tavalla ole uhka tieteellisyydelle, ja erilaiset emansipatoriset tutkimussuunnat kirjallisuudentutkimuksessa ovat osoittaneet esimerkiksi tunteiden tutkimisen tärkeäksi myös yhteiskunnallisesti, mikä haastaa käsitystä kokemusten tutkimisen subjektiivisuudesta (Helle & Hollsten, 2016, 12).

Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa -kirjan johdantoartikkelissa teoksen toimittaneet Anna Helle ja Anna Hollsten (2016) toteavat, että kirjallisuuden tutkiminen eri-

laisten tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta on Suomessa viime vuosina lisääntynyt. Heidän mukaansa kirjallisuutta, tunteita ja kirjallisuuden affektiivisuutta tutkivia tutkijoita yhdistävät juuri kiinnostus lukemisen kokemuksellisuuteen sekä erilaisten tunneilmiöiden välisiin suhteisiin. Näitä asioita tutkimalla on mahdollista saada tietoa siitä, millä tavoilla kirjallisuus vaikuttaa lukijaan, tai kuten he ilmaisevat *liikuttaa* lukijaa. He myös kirjoittavat, ettei aikaisemmassa tutkimuksessa ole otettu tunteisiin vaikuttamista osana kaunokirjallisen merkityksen välittämistä tarpeeksi huomioon. Kyseinen artikkelikokoelma on Suomessa ensimmäinen aihepiiriä käsittelevä. Kansainvälisessä tutkimuksessa suuntauksesta on käytetty muun muassa nimiä *Narrative and Emotions* ja *Literature And Affect*, tosin Helle & Hollsten toteavat, että koska kyse on vielä suhteellisen uudesta suuntauksesta, ei vakiintunutta ja kaikenkattavaa nimitystä ole. Tämä kirjallisuudentutkimuksen suuntaus on osa laajempaa niin kutsuttua affektiivista käännettä, jonka myötä myös yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ilmiöitä on alettu tarkastella yhä enemmän tunteiden, emootioiden ja affektien näkökulmasta. (Helle & Hollsten, 2016, 7–9).

Kasvatus & aika -lehden lukemisen kokemuksia ja kulttuureita käsittelevän teemanumeron pääkirjoituksessa Kirsti Salmi-Niklander (2018) kuvaa lukukokemusten tutkimusta kansainvälisesti nousevaksi ja monitieteiseksi tutkimusalaksi. Hän mainitsee esimerkkeinä käynnissä olevista aineistonkeruu- ja tutkimushankkeista muun muassa *Memories of on* -muistitietohankkeen ja Reading Experience Database:n eli RED-tietokannan. Myös Suomessa vastaavaa tietokantaa on alettu kerätä. (Salmi-Niklander, 2018, 2–4.) Saman lehden artikkelissa Silja Juopperi (2018) tuo esiin, että lukemiseen on kohdistunut viime aikoina runsaasti mielenkiintoa eri tieteenaloilla ja julkisessa keskustelussa. Laadullista lukemisen tutkimusta on hänen mukaansa Suomessa tehty vähän, enemmän on tutkittu lukemista määrällisesti ja tilastojen valossa. (Juopperi, 2018, 62–63.)

Myös kyseisen teemanumeron taustalla on muistitietokeruu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston ja Suomen kirjahistoriallisen seuran vuonna 2014 toteuttamassa *Elämä lukijana* -muistitietokeruussa vastaajia pyydettiin kertomaan mm. lukemaan oppimisesta, lempikirjoista ja inhokkirjoista, ”kielleyistä” kirjoista ja lehdistä, kirjaston käytöstä sekä suhteesta painettuun ja sähköiseen kirjaan. Keruuvastauksia on käytetty aineistona suurimmassa osassa tutkimusartikkeleita, poikkeuksena Mäkisen (2018) artikkeli, jossa tehdään katsausta aiempaan suomalaiseen lukemistutkimukseen. Tutkimusartikkeleiden aineistona olevien kirjoitusten aihepiirejä ovat lukemisen ajat ja paikat, lukemisen merkitykset ja muuttuvat arvot sekä lukemisen yksilöllisyys ja yhteisöllisyys. Aineiston pohjalta artikkeleissa tarkastel-

laan pääkirjoituksen mukaan lukukokemusten materiaalisia, kehollisia ja sosiaalisia piirteitä. Osa tutkijoista on käyttänyt lisäksi muuta aineistoa, kun se heidän valitsemastaan näkökulmasta on ollut perusteltua. SKS on toteuttanut myös muita lukukokemuksia käsitteleviä muistitietokeruita. Näissä on keskitytty tietyn kirjailijan tai aihepiirin kirjoihin, ja siinä *Elämää lukijana* -keruu poikkeaa, sillä se keskittyy lukemisen käytäntöihin ja sosiaalisiin ehtoihin. (Salmi-Niklander, 2018, 2–4.)

Monitieteisyyttä kuvastaa teemanumeron tutkimusartikkeleiden kirjoittajien tutkimusalojen kirjo: kirjoittajat edustavat kirja- ja kirjastohistoriaa, folkloristiikkaa, kansatiedettä ja informaatiotutkimusta (Salmi-Niklander, 2018, 4). Julkaisualustana toiminut *Kasvatus & aika* on puolestaan yksi keskeisistä kotimaisista kasvatustieteellisistä tiedejulkaisuista. Vaikka artikkeleissa ei puhutakaan affektiivisestä käänteestä, voi ne mielestäni osaksi liittää siihen kuuluvaksi, ja niissä on yhtä lailla tutkittu lukemiseen liittyviä tunteita ja tuntemuksia.

Affektiivisen käänteen taustalla vaikuttaa käsitys kehon ja mielen suhteesta, joka nykyään käsitetään aiempaa vuorovaikutuksellisemmaksi. Mieli ja keho, samoin kuin järki ja tunteet, nähdään toisiaan täydentävinä, eikä niitä voida erottaa toisistaan. (Helle & Hollsten, 2016, 7, 9.) Järjen korostuminen tunteiden kustannuksella lienee vaikuttanut myös varhemmassa tutkimuksessa niin, ettei käytössä olevin menetelmin ole onnistuttu tutkimaan lukemiseen liittyviä tunnepitoisia puolia, ja että kiinnostus on enemmän ollut mitattavissa järjen ja mielen piiriin kuuluviksi käsitetyissä asioissa. Tunteiden ja kehon tärkeyden vahvistuminen oletettavasti on vaikuttanut puolestaan siihen, että myös lukemisen kokemuksellisuus näyttäytyy ilmiönä, jota kannattaa ja voi tutkia.

Vaikka tunteiden ja tuntemusten tutkimus vaikuttaakin pitkään olleen marginaalista, on tunteiden tutkimuksella esimerkiksi filosofian historiassa pitkä perinne. Helle & Hollsten (2016) mainitsevat muun muassa Aristoteleen *Runousopin*, Baruch Spinozan, jonka 1600-luvulla kehittämää affekteja koskevaa filosofiaa Gilles Deleuze ja Antonio Damasio ovat vieneet eteenpäin sekä stoalaisen filosofian, josta kirjallisuutta ja emootioita tutkinut Martha Nussbaum on hakenut vaikutteita. (Helle & Hollsten, 2016, 10–11.) Myös edellisen luvun perusteella on nähtävissä, ettei tunteiden tutkimus kirjallisuudentutkimuksessakaan ole uusi asia, vaikka se ei valtavirtaa 1900-luvulla ollutkaan. Myös Mäkinen totesi lukuhaluun liittyvän diskurssin olleen vahvaa 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alkupuolella, mutta heikenneen toisen maailmansodan jälkeen (Mäkinen, 2018, 7–9.)

Juuri käsitteiden affekti ja emootio pohjalta kirjallisuuden ja tunteiden tutkimus on jaettavissa kahteen päähaaraan, joiden taustalla vaikuttaa toisistaan poikkeavia näkemyksiä ja taustateorioita. Yleisesti tutkimuksissa käytettyjen tunnekäsitteiden kirjo on kuitenkin laaja, ja käytyiden käsitteiden merkitys on hyvä selvittää aina kunkin tutkimuksen puitteissa. Emootion käsitteen tausta on kuitenkin useimmiten psykologiassa ja kognitiotieteessä, kun taas affekteihin keskittyvän tutkimuksessa on vaikutteita muun muassa estetiikasta, filosofiasta, kulttuurintutkimuksesta, sukupuolentutkimuksesta ja kielitieteestä. (Helle & Hollsten, 2016, 12–13.) Helle & Hollstenin esittelyn perusteella affektin käsite kuvaa paremmin lukemiseen liittyvää kokemusta siten kuin sen itse tämän tutkielman puitteissa käsitän, joten affektiivisuus käsitteenä tuntuu perustellulta myös omalle työlleni.

He avaavat esimerkiksi Deleuzen affektikäsitystä, jonka mukaan affektit ovat tiedostamattomia voimia. Deleuzen affektin käsite viittaa heidän mukaansa erityisesti epämääräisiin affektiivisiin vaikutuksiin, ja soveltuu siksi epäselvien ja kulttuurisesti koodaamattomien tuntemusten tutkimiseen. (Helle & Hollsten, 2016, 14.) Tästä päättelen affektiivisuuden soveltuvan hyvin myös omaan tutkimukseeni, jonka avulla yritän ymmärtää lukemisen kokemuksellisuutta ja siihen liittyvää sanallistamisen vaikeutta. Helle & Hollsten (2016) kirjoittavatkin, että lukijan ja kaunokirjallisuuden kohtaamisessa voi syntyä tuntemuksia, joiden tunnistaminen ja nimeäminen ei ole helppoa (Helle & Hollsten, 2016, 14). En kuitenkaan ole tämän tutkielman puitteissa tutustunut Deleuzen affektin käsitteeseen muutoin kuin sen verran, mitä siitä kerrotaan esimerkiksi Helle & Hollstenin (2016) tai Kaisa Kurikan (2016) artikkeleissa.

Tunteita ja tuntemuksia on Suomessa kirjallisuudentutkimuksessa tutkittu Helle & Hollstenin (2016) mukaan esimerkiksi tutkimalla yksittäisiä tunteita tai affekteja tai affektien ja seksuaalisuuden välisiä suhteita lukemisessa. Heidän toimittamansa kokoelman artikkelit käsittelevät muun muassa henkilöhahmojen kokemia tunteita, runokielen affektiivisuutta, lukijan tunteita ja kaunokirjallisuuden merkitystä tunneyhteisöjen rakentumisessa. Kokoelmassa on käsitelty sekä yksittäisiä teoksia että kirjallisuuden affektiivisen vaikuttamisen mekanismeja. (Helle & Hollsten, 2016, 8–9.) Tätä tutkielmaa varten tutustuin erityisesti kahteen artikkeliin, joissa lukeminen ja siihen liittyvä affektiivisuus on keskeisessä roolissa.

Helle & Hollsten (2016) kirjoittavat, että tuntemuksia ja tunteita ja niiden toimintaa kaunokirjallisissa teoksissa pohdittaessa huomio kiinnittyy väistämättä lukijaan (Helle & Hollsten, 2016, 20). Tämänkin perusteella juuri tunteiden ja tuntemusten tutkiminen lukemiseen liittyen voisi olla omiaan valottamaan lukemista esteettisenä kokemuksena. Kuten jo edellisessäkin

luvussa mainitsin, lukija voidaan kuitenkin eri teorioissa ymmärtää eri tavoin. Todelliset lukijat ovat Helle & Hollstenin (2016) mukaan vähemmän ennakoitavia tutkittavia, sillä todellisten lukijoiden lukukokemukseen vaikuttavat monet tekstinulkoiset seikat, joista he mainitsevat esimerkiksi mielentilan, henkilöhistorian, sukupuolen, kulttuurisen ja yhteiskunnallisen taustan ja lukutapahtuman historiallisen taustan (Helle & Hollsten, 2016, 20). Tällainen ongelmallisuus on toki tyypillistä ja luonnollistakin ihmisiä ja heidän kokemuksiaan tutkittaessa. Kokemusten tutkimuksen ongelmallisuutta esiin tuo myös Silja Juopperi (2018) artikkelissaan.

Helle & Hollsten (2016) mainitsevat muutamia todellisten lukijoiden kokemuksia käsitelleitä empiirisiä tutkimuksia, mutta heidän toimittamassaan kokoelmassa tällaista empiiristä lukijatutkimusta ei ole (Helle & Hollsten, 2016, 20–21). Kuitenkin kokoelman kahdessa artikkelissa, joihin myös esseissä myöhemmin viitataan, näkökulma on Siru Kainulaisen (2016) artikkelissa kriittikolukijoiden lukemisessa ja Kaisa Kurikan (2016) artikkelissa hänen omassa lukemisessaan kirjallisuudentutkijana. Tällöinkin huomio on todellisissa lukijoissa, vaikkakin kirjallisuuskritiikki ja kirjallisuudentutkimus tuovat lukemiseen tietynlaisia oletuksia. Artikkelit kuitenkin osoittavat, että huolimatta kriitikoiden lukemiseen ja tutkimuslukemiseen kohdistuvista pyrkimyksistä neutraaliuteen mitä tulee affektiivisuuteen, ovat niin kriitikot kuin tutkijatkin alttiita lukemisen affektiivisille vaikutuksille.

Lukemisen affektiivisuutta tutkineista tutkijoista Helle & Hollsten (2016) mainitsevat muun muassa Rita Felskin ja Lynne Pearcen. Näistä minulla olisi ollut mahdollisuus tutustua Felskin teokseen *Uses of Literature* (2008), mutta olen kuitenkin rajannut nämä tutkijat tämän tutkielman ulkopuolelle ajan puutteen vuoksi. Kyseistä Rita Felskin teosta Helle & Hollsten (2016) kuvaavat manifestinomaiseksi. Siinä Felski muun muassa painottaa, että kirjallisuudentutkijoiden tulisi luopua ulkopuolisen tarkkailijan roolistaan ja antaa enemmän arvoa omalle lukukokemukselleen tekstiä tulkitessaan. Hän korostaa lukemisen subjektiivisuutta ja kutsuu omaa lähestymistapaansa uusfenomenologiseksi. Helle & Hollsten nostavat myös esiin Felskin suhteen Wolfgang Iserin ja Roman Ingardenin tunnetuksi tekemään fenomenologiseen reader-response-teoriaan, jota Felski pitää liian formalistisena. Iserin ja Ingardenin tekstiä tulkitsevat oletetut lukijat ovat intohimottomia ja mielipiteistä vapaita, kun taas Felski näkee lukijat moniulotteisesti paikantuneina subjekteina tietoineen, tunteineen, arvoineen ja uskomuksineen. Felski erottaa tekstin ja lukijan vuorovaikutuksesta neljä kategoriaa: tunnistamisen, lumoutumisen, tiedon ja tyrmistymisen. Ne eivät ole tarkkarajaisia vaan limittyvät

toisiinsa, ja viittaavat nimenomaan tekstin ja lukijan vuorovaikutukseen eivätkä esimerkiksi lukijan tai tekstin ominaisuuksiin. (Helle & Hollsten, 2016, 21–22.)

Myös Lynne Pearcen näkemykset vaikuttavat mielenkiintoisilta. Hän on tullut Helle & Hollstenin (2016) mukaan tunnetuksi feministisenä kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijana. Pearce erottaa teoksessaan *Feminism and the Politics of Reading* (1997) toisistaan hermeneuttisen tekstin tulkintaan pyrkivän lukemisen ja affektiivisen, osallistuvan lukemisen. Pearce kuvaa lukijan ja tekstin välistä vuorovaikutusprosessia kiinnostavasti romanssin kaltaisena tunnesuhteena, jossa osapuolina ovat lukija ja tekstuaalinen toinen. Tämä tekstuaalinen toinen voi olla henkilöahmo kertomuksessa, mutta se voi olla myös teoksen kertoja, jokin kerronnan näkökulma, kieli tai tekstin tuntemusrakenne. Helle & Hollstenin mukaan Pearcen mallia voi kritioida sillä perusteella, että ajatus lukemisesta romanssina on liian kapea kuvaamaan kaikkia lukemisen herättämiä tuntemuksia, mutta pitävät sitä kuitenkin myös ansiokkaana siinä, miten se ottaa monipuolisesti huomioon lukemisen affektiivisuuteen vaikuttavat sekä tekstin sisäiset että ulkoiset seikat. (Helle & Hollsten, 2020, 22.) Oma huomioni kiinnittyi erityisesti käsitteeseen tekstuaalinen toinen, joka selvästi jättää tilaa erilaisille lukemisessa syntyville kokemuksille, kun lukijan suhdetta lukemaansa ei ennalta määritellä esimerkiksi kerronnallisten keinojen, kielen tai jonkin muun tietyn seikan vaikutuksen perusteella. Tekstuaalisen toisen käsitteeseen törmäsin myös kandidaatintutkielmaa tehdessäni Sava & Kataisen (2004) kirjoittamassa artikkelissa *Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana*, johon viittasin lukijan identiteetin rakentumista käsitellessäni. (Ks. Sava & Katainen, 2004.)

Esittelen seuraavaksi *Kasvatus & aika* -lehdessä julkaistuja tutkimusartikkeleita. Artikkeleista välittyy hyvin kuva lukemisen tämän hetkisestä tilasta, jota kuvataan murrokseksi, ja toisaalta sen historiallisesta taustasta. Käytetyssä aineistossa on mukana eri-ikäisten suomalaisten keuruuvastauksia, ja niissä kuvataan paitsi tämän päivän lukemista myös menneisyyden lukemista eri-ikäisten lukumuistojen kautta. Esimerkiksi Tuija Laine (2018) pyrkii *artikkelissaan Lukeminen – yksityinen vai yhteisöllinen tapahtuma?* vertaamaan eri aikojen lukukokemuksia erityisesti yhteisöllisen lukemisen kannalta. Käyttämästään aineistosta Laineen huomio kiinnittyi erityisesti kahteen pitkäkestoiseen yhteisöllisen lukemisen muotoon: ääneen lukemiseen ja toistolukemiseen. Laine kirjoittaa, että lukukokemuksiin vaikuttavat lukemisen paikat, tilanteet, ajankohdat sekä niissä mukana olevat henkilöt. Hän kertoo näitä tekijöitä historiallisesti selvitetyn muun muassa kirjeiden, autobiografioiden sekä päiväkirjojen avulla, mutta että lukukokemuksiin vaikuttavista tekijöistä on kuitenkin säilynyt suhteellisen vähän lähdeaineis-

toa. Siksi hän pitää muistitietoaineistoa hyvänä lähteenä niiden tutkimiseen. (Laine, 2018, 21–22.)

Silja Juopperi (2018) tarkastelee artikkelissaan *Lukemisen merkityksellisyys lukijoille* lukukokemuksiin liitettyjä merkityksiä *Elämää lukijana* -aineiston pohjalta. Näistä lukukokemuskerromuksista hän etsii lukukokemusten merkityksellistämisen tapoja ja on samalla kiinnostunut siitä, mikä lukemisessa vetää puoleensa. Hän tarkastelee muun muassa sitä, millainen rooli lukemisella on lukijoille ja miten lukemisesta ja kirjoista on tullut heille tärkeäksi. Aineiston kautta päästään käsiksi elämään liittyviin käännekohtiin, joihin lukeminen on liittynyt, mutta niissä on myös arkisia kokemuksia. Keruukutsu on osin vaikuttanut siihen, mitä ja miten lukemisesta kerrotaan ja tämän Juopperi ottaa huomioon. Osa teemoista on esillä kuitenkin kysymättäkin. Sisällönanalyysin avulla hän päätyy nimeämään aineistosta viisi lukemisen merkityksellisyyteen liittyvää teema: intohimoinen lukeminen, salaa lukeminen, tietoa etsivä lukeminen, eskapistinen lukeminen sekä viihdyttävä lukeminen. Kaikki teemoja yhdistää lisäksi uppoutumisen lumo eli esteettinen illuusio sekä miellyttävän tunnetilan tavoittelu. (Juopperi, 2018, 62–65, 74.)

Anna Kajander (2018) tutkii *Elämää lukijana* -keruun kirjoituksista lukemisen materiaalisuuteen liittyviä käytäntöjä ja merkityksiä. Hän kirjoittaa, että lukemisen esineet ja niihin liittyvät toimintatavat ovat jatkuvasti läsnä lukijoiden elämässä. Kirjaesineen muodolla on tärkeä merkitys ja se määrittää osin lukemisen toteutumista käytännössä. Artikkelissa kiinnitetään huomiota kirjaan ja kirjahyllyyn esineinä sekä kirjaesineen muutokseen ja sähköisen kirjan lukemiseen liittyviin käsityksiin. Kajanderin pyrkimyksenä on tarkastella lukijana olemista siihen liittyvien käytännön konkreettisten toimien ja niihin liitettyjen merkitysten kautta. Lukemisen esineistöön liitetään paitsi käytäntöjä, myös symboliikkaa, joka Kajanderin mukaan heijastelee yleisemminkin kulttuurisia käsityksiä kirjoista ja lukemisesta. (Kajander, 2018, 36.)

Aineistosta välittyy Kajanderin (2018) mukaan kuva kirjasta ainutlaatuisena esineenä. Kiinnitetään huomiota kansiin, sivuihin, väreihin, tuoksuun ja tuntumaan sekä näihin liittyviin positiivisiin mielikuviin. Kirjaesineisiin liittyy myös lahjan antamisen ja saamisen, nostalgian ja tunnearvon sekä tunnelman luojan merkityksiä. Kirjan arvo ei liity ainoastaan sen kirjalliseen sisältöön, vaan siitä tulee tärkeä omana ainutlaatuisena kappaleenaan. Kajander (2018) kirjoittaa, että kun ihminen ajattelee yksittäistä kirjaa erityisen tärkeänä esineenä, hän on luonut siihen henkilökohtaisen suhteen. Ainutlaatuisuuden lisäksi korostuu kirjan aistittavuus. Tuoksu ja tuntuma ovat merkityksellisiä. Näitä ei sen tarkemmin perustella kirjoituksissa. Kajander

(2018) tulkitsee tämän viittaavan siihen, että kyseessä on jaettu ja olemassa oleva, mutta samalla hieman piiloon jäävä osa lukemisen kulttuurisia käytäntöjä. Tuoksut lukukokemuksen yhteydessä liittyvät osaksi fyysisiin materiaaleihin, mutta paljolti mielikuviin. (Kajander, 2018, 40.)

Julia Harju (2018) tutkii *Elämää lukijana* -aineiston pohjalta lasten ja nuorten lukemista. Harjun artikkelissa on erityisesti kiinnostavaa, miten hän lähestyy lukemisen käsittämistä ja tutkimista lasten omaa näkökulmaa pohtien. (Harju, 2018.) Palaan tähän seuraavassa luvussa.

Kasvatus & aika -lehden teemanumeron tutkimusartikkeleiden perusteella vaikuttaa, että keruussa on onnistuttu kokoamaan aineisto, joka tavoittaa lukemisen kokemuksellisuutta ja mahdollistaa lukukokemusten empiirisen tarkastelun. Erityisesti kysymys kielletyistä kirjoista tässä keruussa ja sen myötä esiin tuotu salaa lukeminen näyttää mielestäni nostavan mielenkiintoisella tavalla esiin kokemuksia lukemisesta. Juopperin (2018) nimeämällä erilaisilla lukemisen merkityksillä oli kaikilla myös esteettinen ulottuvuutensa, myös tietoa etsivällä lukemisella. Huomion suuntaaminen kirjaesineen materiaalisuuteen tai lukemisen yhteisöllisyyteen näyttää olevan omiaan nostamaan esiin lukemisen affektiivisia piirteitä. Varsinkin tähän materiaalisuuteen liittyvään esteettisyyteen ja affektiivisuuteen palaan myöhemmin esseissä. Tutkimusartikkelit toimivat esimerkkeinä siitä, miten lukemiseen liittyvää kokemuksellisuutta on mahdollista tutkia empiirisesti. Hyviä esimerkkejä ne ovat myös siksi, että ne osoittavat kuinka erilaisista näkökulmista lukemista on mahdollista tutkia samankin aineiston puitteissa.

3.3 Lukemisen tutkimus osana lukemiskulttuuria

Se millä tavalla lukemisesta on ollut kiinnostuttu, johtuu myös ympäröivästä yhteiskunnasta ja kulttuurisesta ilmapiiristä. Vaikka lukeminen sinänsä ei olisikaan muuttunut, on lukeminen selvästi erilainen ilmiö, jos sitä tarkastellaan 1800-luvulla, 1960-luvulla tai 2020-luvulla. Muutama vuosi sitten luin erästä germaanisen filologian kurssia varten vanhempaa saksankielistä kirjallisuutta. Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Theodor Fontane, Joseph von Eichendorff: kaikki arvostettuja kirjailijoita, joiden 1700- ja 1800-luvulla kirjoittamia teoksia luetaan edelleen. Itselleni omanlaisen lisänsä lukemiseen toi se outo ajallinen ja kulttuurinen etäisyys, mutta samalla myös yhteys, mikä vallitsi teosten kirjoittamisen ja oman lukemiseni välillä. Vaikka teokset olivat olleet olemassa samanlaisina jo pari sataa vuotta, luin niitä tavoilla, jotka ovat olleet mahdollisia vasta kymmenisen vuotta. Ensimmäinen iPhone julkaistiin 2007, samana vuonna Amazonin Kindle-lukulaite ja vuonna 2010 ensimmäinen

iPad. Itse olen lukenut kirjoja älypuhelimella ensimmäisen kerran vuonna 2012, ja kokeillut jo sitä ennen e-kirjojen lukemista tietokoneella vuonna 2008. Kirjat ovat jo paljon kauemmin olleet paikasta toiseen liikuteltavia, mutta se lukemisen liikehdintä, mitä nämä uudenlaiset laitteet ja kirjojen digitaaliset muodot saavat aikaan on vielä suhteellisen uutta.

Lukemisen käsittäminen onkin murroksessa tällä hetkellä, ja oli jo vuonna 2014, kun *Elämää lukijana* -muistitietokeruu toteutettiin. Lukemisen materiaalisuus ja siihen liittyvät kokemukset ovat tulleet uudella tavalla tietoisuuteen lukemisen digitaalistumisen myötä.

Kajander (2018) tutki aineistosta myös kirjaesineen muutoksen herättämiä ajatuksia. Sähköinen lukeminen näyttäytyi aineistossa uhkana tai mahdollisuutena, ja siitä oltiin jossain määrin kiinnostuttu, mutta enimmäkseen vierastettiin. Pohtiessaan lukemisen sähköistymistä keruuseen osallistuneet kirjoittajat tulivat myös pohtineeksi lukemisen merkitystä heille, lukemisen suhteutumista muuttuneeseen mediaympäristöön ja lukemisen kulttuurin muutosta tai sen ympärillä tapahtuvaa muutosta. Syitä sähkökirjojen vieroksumiselle oli vaikea kuvata. Kajander kirjoittaa, että painetun kirjan kerrottiin olevan ”jotenkin” parempi tai siihen yhdistettiin parempi ”tuntuma” kuin sähkökirjaan. Luultavasti kyse on ainakin osin siitä, että monet liittävätkin hyvin vahvoja positiivisia mielikuvia ja merkityksiä juuri painettuun kirjaan ja sen rooliin osana lukukokemusta. (Kajander, 2018, 2018, 44–45.)

Kiinnostava on mielestäni myös havainto aikuisten ja lasten lukukäsitysten eroista, joka minulle jäi Harjun (2018) artikkelia lukiessa erityisesti mieleen. Harju (2018) kiinnitti lasten ja nuorten lukemista käsittelevässä artikkelissaan huomiota siihen, että keruukysely oli aikuisten tekemä eivätkä lasten kokemukset ja käsityksen aina vaikuta istuvan aikuisten määrittämiin kategorioihin, siitäkin huolimatta, että käsitys lukemisesta on tänä päivänä varsin monipuolinen verrattuna esimerkiksi siihen, ettei lapsille suunnattua kirjallisuutta aina ole edes pidetty arvostettuna kaunokirjallisuutena. Harju (2018) kuvaa, kuinka tekstityyppien rajat vaikuttavat lasten kirjoituksissa hämärtyvän, ja hän kirjoittaaakin, että lapset muodostavat näin omaa käsitystään eri tekstilajeista, joka ei välttämättä ole samanlainen kuin aikuisilla. Lasten ristiriitaiset vastaukset suhteessa keruukutsuun paljastavat Harjun mukaan kyselyn laatijoiden oletuksia ja käsityksiä lukemisesta ja sen, että kaikkien lukijoiden käsitys lukemisesta ei välttämättä vastaa näitä käsityksiä. Myös lasten ajatukset esimerkiksi siitä, lukevatko he paljon vai vähän, vaihtelivat. Sama määrä luettuja kirjoja vuodessa saattoi merkitä toiselle lapselle paljon lukemista ja toiselle vähän lukemista. Eräs lapsi kirjoitti myös yleensä välttelevän lukemista,

mutta joskus innostuvansa hyvästä kirjasta niin, että lukee paljon. (Harju, 2018, 50–51, 56–58.)

Lasten ja nuorten lukeminen, etenkin sen heikkeneminen, on pinnalla oleva puheenaihe. Mäkinen (2018) kuvaa vanhan lukuhaluterminologian ja -diskurssin ikään kuin palanneen. 1900-luvun mittaan lukemisesta muodostui itsestäänselvyys, mutta enää kiinnostus tai motivaatio lukemiseen ei vaikutakaan olevan itsestään selvää. Nykyään myös ymmärretään lukuhalun olevan oleellisesti yhteydessä lukutaitoon. Osoituksena lukemiseen kohdistuvasta mielenkiinnosta Mäkinen (2018) pitää viime vuosien erilaisia lukukampanjoita. Näille hän kuvaa nykyisin olevan ominaista pyrkimys lukuhalun herättämiseen. Artikkelinsa lopuksi hän kysyy, onko lukuhalustakin näin tavallaan tullut instrumentaalinen väline. (Mäkinen, 2018, 16–17.) Tulkitsen hänen viittaavan tällä siihen mahdolliseen ristiriitaan, että koetetaan ulkokohtaisista pyrkimyksistä käsin, eli parempaa lukutaitoa ja sen mukanaan tuomaa hyötyä tavoitellen, elvyttää jotain sisäsyntyistä.

Huoli ja puhe lukemisesta ilmentävät myös sitä, että lukemista arvostetaan. Mäkinen (2018) mukaan lukeminen on suomalaisille tärkeää, se koetaan kansalliseksi ylpeyden aiheeksi, ja lukemista arvostavat yleensä nekin, jotka eivät itse lue (Mäkinen, 2018, 16). Lukemista vastustavia mielipiteitä harvemmin kuulee, eikä esimerkiksi Mikael Jugnerin (2019) twitteritilillään elokuussa 2019 esittämä ajatus kirjoista ja lukemisesta lyhyenä välivaiheena ihmiskunnassa ole mitenkään valtavirtaa (Jugner, 2019). Twiitillään Jugner otti osaa keskusteluun, jota Helsingin Sanomien artikkelin mukaan mediassa ja sosiaalisessa mediassa käytiin Kai Ekholmin lukuinnon hiipumista käsittelevän kolumnin seurauksena (Kanerva, 2019). Jugnerin mielipide asiaan kirvoittikin äkkiä lukuisia kirjoituksia, jossa hänen näkemyksensä kirjojen ja lukemisen merkityksellisyydestä kyseenalaistettiin.

Lukemiseen ja sen merkitykseen saa toki suhtautua kriittisesti ja kyseenalaistavasti. Jos lukemisella on todellisuudessa merkitystä tai arvoa, ei kriittinen suhtautuminen sitä vähennä. Muun muassa esseistinä tunnettu kirjailija Tommi Melender (2017) kirjoitti *Kirkko ja kaupunki* -lehden kolumnissaan *Lukeminen ei kannata* kriittisesti lukemiseen kohdistuvasta hyvinvointipuheesta. Poleemisesti hän kirjoittaa muuan muassa haaveilevansa, että ”vuoroin hymistelevää ja vuoroin moralisoivaa lukemisen ylistämistä seuraisi vimmainen vastareaktio” ja toivovansa taloustieteilijöiltä raportteja lukemisen hyödyttömyydestä. (Melender, 2017.) Melenderin (2017) kritiikki kohdistuukin juuri sellaiseen ohueen hyöty- ja hyvinvointipuheeseen, johon myös Mäkinen (2018) tuntui viittaavan kysymyksellään lukuhalun muuttumisesta

välineelliseksi. Näin ollen Melenderin (2017) kolumnin voi tulkita kritiikiksi myös sellaista yhteiskuntaa kohtaan, jossa asioilla on väliä, vasta kun ne voidaan jollain tavalla osoittaa hyödyllisiksi.

Taiteen ja kulttuurin tärkeyttä perustellaankin Helle & Hollstenin (2016) mukaan yhä enemmän esimerkiksi yleisen sivistävyyden ja hyvinvointivaikutusten avulla, ja myös siksi heidän mielestään kirjallisuuden affektiivisuuden tutkiminen on tärkeää (Helle & Hollsten, 2016, 10). Melender (2017) viittasi kolumnissaan ohimennen empatiaa ja maailmankirjallisuutta koskevaan yhdysvaltalaiseen sosiaalipsykologian tutkimukseen tai ainakin tutkimuksesta johdettuihin popularisoituihin väitteisiin. Kyseinen tutkimus on kuitenkin hyvin erityyppinen kuin Helle & Hollstenin esittelemät tutkimukset. Kirjallisuudentutkija Maria Mäkelä (2013) kirjoitti samasta tutkimuksesta kriittiseen sävyyn *niin & näin* -lehden kolumnissaan tuoreeltaan vuonna 2013. Tutkimus oli sosiaalipsykologien Emanuele Castanon ja David Comer Kiddin *Science*-lehdessä julkaisema tutkimus. Mäkelä (2013) kirjoittaa heidän tutkimuksessa käyttäneen koeasetelmaa, jossa osa henkilöistä luki korkeakirjallisuutta, osa viihdekirjallisuutta ja osa asiategstejä muutaman minuutin ajan, jonka jälkeen heille tehtiin testejä, joissa heidän piti esimerkiksi tulkita valokuvista henkilöiden tunteita tai ennustaa henkilöiden tunnereaktioita kuvitelluissa tilanteissa. Mukana oli myös ryhmä koehenkilöitä, joka ei lukenut mitään. Testeissä parhaiten pärjäsivät korkeakirjallisuutta lukeneet, ja tälle lyhyen lukemisen jälkeiselle testille koetilanteessa perustuivat väitteet kirjallisuuden empatiakykyä lisäävistä tutkimustuloksista. (Mäkelä, 2013.)

Tämä osoittaa, että lukemista ja sen vaikutuksia lähestytään edelleen myös määrällisin menetelmin. Ajatus lukemisen yhteydestä ihmisen empaattisuuteen kuulostaa monen lukijan – ja Mäkelän kolumnin mukaan myös kirjallisuudentutkijan – mielestä oman kokemuksen perusteella uskottavalta, eivätkä he siksi välttämättä näe mitään ongelmaa siinä, että tämänkaltaisen tutkimuksen perusteella esitetään esimerkiksi mediassa myös sellaisia lukemista ja empatiaa koskevia päätelmiä, joihin itse tutkimus ei välttämättä antaisi aihetta. En itsekään kiistä, etteikö lukemisella ja empatialla olisi mitään tekemistä keskenään, mutta suhtaudun tällaisiin väitteisiin varauksella siksi, että arki-ilmiöistä ja meille läheisistä ilmiöistä tehdyistä tutkimuksista näyttää herkästi popularisoitaessa muodostuvan eräänlaisia tiedemyyttejä. Lukemisen kohdalla se ei liene kuitenkaan samalla tavalla vaarallista, kuin vaikka terveyteen liittyvien tiedemyyttien kohdalla. Lukemista koskevat tutkimukset voivat siis vaikuttaa käsityksiimme ja ajatuksiimme lukemisesta suoraan, tuottamalla tietoa lukemisesta, mutta myös epäsuorasti tiedemyyttien kautta. Lukemisen ohella siis kaikenlainen puhe lukemisesta, tutkimuksellinen

ja ei-tutkimuksellinen, vaikuttaa käsitykseen lukemisesta. Edellä poimimillani median ja sosiaalisen median esimerkeillä halusin tuoda esiin, millaista lukemiseen liittyvä puhe on. Lukemisen tutkiminen kytkeytyy näin monella tapaa osaksi lukemiskulttuuria.

4 Lyyrinen ajattelu metodologisena lähestymisenä

Kutsun tutkielmani tutkimusmetodia lyyriseksi ajatteluksi. Lyyriseen ajatteluun käsitteenä tutustuin ensimmäistä kertaa lukiessani Sanna Kivikosken (2018) pro gradu -tutkielmaa *Äänikerrostumia: lyyrinen essee kirjoittajan tilana*. Tutkielmassaan Kivikoski tutkii lyyrisen esseen kirjoittamista ja kirjoittajan kokemaa kirjoittamisen tilaa. Hän pyrkii selvittämään, mitä lyyrisyys kirjoittajan näkökulmasta tarkoittaa. Kivikoskelle kirjoittaminen on ajattelua ja kirjoittamisessa ajatteluna yhdistyy erilaisia ajatusprosesseja. Erilaisten tekstien kirjoittaminen tai erilaisten asioiden tutkiminen vaativat omanlaistaan ajattelua. Kivikoskelle kysymys on siitä, millaista ajattelua lyyrisen esseen kirjoittaminen edellyttää kirjoittajalta. (Kivikoski, 2018, 2, 6.) Samaan tapaan olen kysynyt itseltäni, millaista ajattelua minun tutkimusaiheeni vaatii. Millaista ajattelua esteettisen kokemisen ja lukemisen tutkiminen ja ymmärtäminen sekä tästä kirjoittaminen tarvitsevat? Miten minun tulee ajatella ja kirjoittaa, miten ruokkia tätä ajatus- ja kirjoitusprosessia?

Kivikoski kertoo, miten lyyrisen esseen kirjoittaminen vaati häntä muuttamaan tapansa kirjoittaa ja ajatella kirjoittamista. Hän kuvaa sitä tietynlaiseksi tilassa vaelteluksi ja viipyilyksi sekä tavoitteellisuudesta ja genrelähtöisestä kirjoittamisesta irtipäästämisiksi. Lyyrisen esseen fragmentaarisuus ja moniäänisyys edellyttää kirjoittajalta subjektipositivien muutoksia kirjoittamisprosessin aikana. (Kivikoski, 2018, 4, 6–7).

Kivikoski kuvaa kirjoittamista dynaamiseksi vuorovaikutusprosessiksi, jossa kirjoittaja ei itsekään tiedä, mihin hän on matkalla. ”Teksti elää ja muotoutuu läpi kirjoittamisprosessin.” (Kivikoski, 2018, 72–73.) Tämä kuvasi minulle omaa kokemustani gradun tekemisestä. Tietynlainen epälineaarisuus tai epämääräisyys on vaivannut minua prosessin aikana, mutta samalla olen kokenut sen tarpeelliseksi. On ollut vaikea hahmottaa työn konkreettista etenemistä; silti minulla on ollut kokemus siitä, että jotakin tapahtuu, jokin on käynnissä. Tavoitteellisuus ja pyrkimysten ääneen lausuminen on tuntunut hankalalta. Olen kyllä koko ajan vahvasti pyrkinyt jotakin kohti, mutta koen, etten voi määritellä sitä liiaksi etukäteen. Lyyrisestä ajattelusta löysin tavan, joka auttoi minua ymmärtämään, miten olla tekemisissä tutkimani ilmiön kanssa, miten suhtautua sen välttämättömään harhailuun ja lopulta saattaa kehkeytyminen konkreettiseen tekstimuotoonsa saakka. Lyyrisen ajattelun käsite auttoi minua ymmärtämään ja käsittämään kirjoittamista ja tutkimista tietynlaisena ajatteluna, josta minulla oikeastaan oli jo kokemus, mutta ei tapaa kuvata sitä.

Muodostaessani käsitystä lyyrisestä ajattelusta, perehdyin myös poetic inquiry -tutkimussuuntaukseen Nilofar Shidmehr in kirjoitusten kautta. Hän on tutkinut poetic inquirya tutkimusmetodinä väitöskirjassaan *Poetic inquiry: a responsive methodology in research and education* (2014b) sekä kirjoittanut siitä myös *in education* -lehden poetic inquiryyn keskittyvässä numerossa julkaistussa artikkelissaan *Poetic Inquiry and its Lyrical Potential for Research* (2014a). Lyhyesti ilmaistuna poetic inquiry on taideperustainen tutkimusmenetelmä, jossa runot jollain tapaa ottavat osaa tutkimusprosessiin ilmaisten esimerkiksi tutkijan, tutkittavan tai teorian ääntä tutkimuksessa (Shidmehr, 2014b, 210–212.) Suomenkielisen vastineen puuttuessa käytän tässä Shidmehr in kuvaamasta tutkimusmetodista sen englanninkielistä nimitystä *poetic inquiry*.

Shidmehr (2014b) määrittelee poetic inquiry n moniulotteiseksi tietämisen ja ilmaisemisen tavaksi, jossa narratiivis-diskursiivinen sekä lyyris-performatiivinen tapa tutkia yhdistyvät. Tällainen tutkimustapa huomioi tietämiseen ja tiedon muodostukseen liittyvää monimuotoisuutta, heterogeenisuutta sekä monitieteisyyttä. (Shidmehr, 2014b, 2.) Shidmehr in tutkimuksessa oleellinen käsite on responsiivisuus, jota hän käyttää kuvaamaan lyyrisen roolia ja lyyrisen suhdetta ei-lyyriseen tutkimusprosessissa.

Vaikka en tässä tutkielmassa teekään poetic inquirya, Shidmehr in kirjoituksissa olennaista tutkielmani kannalta on juuri ajatus lyyrisestä osana tutkimusta ja metodologisena otteena. Shidmehr (2014b) kirjoittaakin, ettei hänen tarkoituksenaan ole ainoastaan käsitellä poetic inquirya tutkimusmenetelmänä, vaan puhua sen puolesta, että lyyrinen saataisiin palautettua osaksi länsimaista tutkimuksellista ja traditiota. Palauttamisella hän viittaa aikaan ennen Platonia ja Platonista alkanutta länsimaisen tieteellisen tradition tapaa ymmärtää tiedon muodostumista enemmän jonakin rationaalisenä ja analyttisenä kuin intuitiivisena. (Shidmehr, 2014b, 3.)

Myös Shidmehr Kivikosken ohella käyttää käsitettä lyyrinen ajattelu. Mitä tämä lyyrinen ajattelu sitten oikein on, ja mitä tarkoittaa, että käytän sitä tutkimusmetodinani? Seuraavaksi esitelen tarkemmin Kivikosken ja Shidmehr in kautta, miten lyyrisyys vaikuttaa, näkyy ja ehkä myös tuntuu tutkimusprosessissa ja avaan, kuinka lyyrinen ajattelu tutkimusmetodinä tulisi ymmärtää.

4.1 Lyyrinen ajattelu – lyyrinen osana tutkimusprosessia

Kivikosken (2018) käsitys lyyrisen ajattelun merkityksestä kirjoittamisessa on muodostunut tarkastelemalla esseen ja erityisesti lyyrisen esseen lajityyppiä osin aihetta käsittelevän tai sivuavan kirjallisuuden pohjalta, osin taas itse lyyristä esseettä kirjoittamalla ja sen ohessa tutkimuspäiväkirjaa pitämällä. Hän esittelee esimerkiksi Tallin & D’Agatan sekä Atkinsin ajatuksia esseestä lajina ja esseen kirjoittamisesta. Atkinsiin palaan vielä myöhemmin tämän luvun toisessa alaluvussa, kun pohdin esseekirjoittamista oman tutkielmani kannalta, avattuani ensin lyyrisen ajattelun käsitettä ja lyyrisen roolia tutkimusprosessissa.

Kivikoski (2018) viittaa Tallin ja D’Agatan kuvaavan lyyrisen esseen sekoittavan eri tekstilajeja ja fragmentteja. Kivikoski pyrkii ymmärtämään lyyrisen esseen fragmentaarisuutta ja moniäänisyyttä hahmottamalla kirjoittajan työskentelyä lyyrisen ajattelun avulla tilassa liikkumisena. Lyyrinen ajattelu on kirjoittajan tietynlainen olemisen ja ajattelun tapa, jonka avulla kirjoittajan on mahdollista säilyttää avoimuus, mutta saada silti samalla jonkinlainen ote kirjoitusprosessista ja tekstistä. Kivikoski (2018) kirjoittaa, että lyyrinen ajattelu ”vaikuttaa sallivan kirjoittajalle kirjoittamisprosessin keskeneräisyyden, avoimuuden ja sisäisen ristiriitaisuuden.” Hän kutsuu tätä myös uutta luovaksi epävarmuudeksi. (Kivikoski, 2018, 6, 61, 63–64.)

Lyyrisen ajattelun kautta nähtynä ristiriitaisuus ja epävarmuus ovatkin siis osoitus kirjoittajan ajatusprosessien dialogisuudesta. Kivikoski päätyy (2018) erottamaan lyyrisestä ajattelusta kaksi erilaista kirjoittajan tilaa, jotka ilmentävät erilaisia ajatusprosesseja. Hän kutsuu näitä lyyrisen ajattelun kahta ulottuvuutta aktiiviseksi olemattomuudeksi ja kirjoittajan itsereflektioksi. (Kivikoski, 2018, 57, 95.)

Aktiivisen olemattomuuden tilassa kirjoittaja on Kivikosken (2018) mukaan valpas ja avoin, hän tarkkailee ja havainnoi. Hänen havaintonsa ja kokemuksensa saavat hakea muotoaan, merkitystään ja ilmaisuaan omia luontevia reittejään, vapaana analysoinnista, arvottamisesta tai tavoitteellistamisesta. Aktiivisen olemattomuuden tilassa kirjoittaja pyrkii siihen, ettei hänen tekstinsä liian varhaisessa vaiheessa jähmettyisi rationaalisuudesta ja johdonmukaisuudesta, vaan ajatukselle jää tekstuaalista liikkumatilaa. Kyse ei kuitenkaan ole passiivisesta odottelusta, vaan kirjoittaja on jatkuvasti vuorovaikutuksessa ajatustensa ja jo syntyneen tekstinsä kanssa. Keskeneräisyyteen liittyvä arvoituksellisuus houkuttelee kokemaan ja ihmettelemään, toimimaan ”aavistuksen ja intuition varassa”. Aktiivinen olemattomuus on Kivikosken (2018) oma käsite. Hän vertaa sitä flow-kokemukseen, mutta toteaa kuitenkin, etteivät ne

tarkoita täysin samaa, vaan flow-kokemus on pikemminkin aktiivisen olemattomuuden mahdollinen seuraus. (Kivikoski, 2018, 57–59.)

Tällainen intuitiivinen lähestymistapa on olennainen tietynlaisten asioiden tarkastelemisessa. Esimerkiksi kokemuksia ei voi ymmärtää pelkästään järjen ja johdonmukaisuuden kautta. Kuitenkin tarvitaan myös jonkinlaista tapaa, jolla tätä intuitiivisesti saavutettua kokemuksellisuutta on mahdollista käsitellä ja työstää tekstiksi. Kokemusten tutkiminen ei voi perustua vain reflektiiviseen ja rationaaliseen ajatteluun, mutta pelkkä aktiivinen olemattomuuskaan ei riitä. Vaikka se on välttämätöntä, se ei kuitenkaan yksin auta kirjoittajaa saattamaan ajatusten vaeltelua tekstiksi asti.

Lyyrisen ajattelun toinen ulottuvuus, kirjoittajan itsereflektio, auttaa Kivikosken (2018) mukaan kirjoittajaa tämän oman kirjoittamisprosessinsa reflektioimisessa ja reflektioimisen kautta rakentamaan kokemuksiaan konkreettiseksi tekstiksi. Kivikoski kuvaa sitä myös esteettis-reflektiiviseksi neuvotteluksi. Lyyrinen ajattelijä lukee ja kuuntelee omaa tekstiään, ja reagoi siihen kirjoittamalla. (Kivikoski, 2018, 59–60, 95.)

Erityisesti aktiivisen olemattomuuden kuvaus puhutteli minua. Ymmärrän tämän käsitteen syntyneen Kivikosken tarpeesta yrittää käsittää, mistä muusta lyyrisen esseen kirjoittamisessa ja kirjoittamisen kokemuksesta on kyse kuin reflektioimisesta. Tunnistan samankaltaisia tarpeita myös omassa tutkimuksessani. Miksi ei myös sitä epämääräistä hetkeä lukukokemuksessa, joka on olemassa ennen kuin kokemusta on mahdollista sanallistaa, voisi kutsua aktiiviseksi olemattomuudeksi. Oleellista siis sekä Kivikosken tutkimuksessa että omassani on ollut tehdä tunnetuksi kokemuksesta jotakin sellaista, joka tuntuu edeltävän tietoista tarkastelua. Aktiivinen olemattomuus siis tavoittaa tästä kokemuksesta ehkä jotakin, mutta sen ilmaisemiseen tarvitaan myös tietoista tarkastelua. Tätä kautta päädyin siis kutsumaan omaa metodologista lähestymistapaani lyyriseksi ajatteluksi.

Kivikosken (2018) mukaan aktiivinen olemattomuus ja kirjoittajan itsereflektio ovat lyyrisessä ajattelussa tiiviissä vuorovaikutuksessa. Samalla hän korostaa, kuinka kuitenkin on tärkeää erottaa nämä kaksi tilaa erillisiksi prosesseiksi. Kivikoski kuvaa, kuinka hankalaa kirjoittajan on samanaikaisesti antautua tekstilleen ja etäännyttää itseään siitä. Lyyrisessä ajattelussa kirjoittaja kuitenkin vuorottelee antautumisen ja etäännyttämisen, aktiivisen olemattomuuden ja reflektiivisyyden välillä. Tällainen subjektipositioiden vaihtelu on lyyriselle ajattelulle olennaista. (Kivikoski, 2018, 57, 61, 65–66.)

Elbowiin (2000) viitaten Kivikoski (2018) kirjoittaa, että näin ”erillisten ajatusprosessien erityispiirteet pääsevät oikeuksiinsa” eikä kirjoittaja ole pakotettu muodostamaan niistä jonkinlaista kirjallista kompromissia. Kirjoittaja voi olla luontevasti sekä tekstinsä kirjoittaja että sen lukija, mutta ilman, että on pakotettu olemaan näitä yhtä aikaa. Kirjoittajan subjektipositioiden muutosten myötä kirjoittamisen tapahtumassa ovat läsnä sekä minuus että toiseus. (Kivikoski, 2018, 66–67.) Oman tutkielmaprocessini kautta ymmärrän tämän niin, että yritän lukemisesta kirjoittaessani antaa ajatuksen välillä kulkea intuitiivisesti, välittämättä vielä siinä vaiheessa liiaksi siitä, miten jokin ajatus liittyy muuhun kokonaisuuteen tai aiempaan tietämykseen. Intuitiivisestikin syntynyt ajatus kumpuaa jostakin, mutta jos sitä alkaa liian varhain perkaamaan, ajattelu ja kirjoittaminen saattaa tyrehtyä ennen kuin ajatusten välille ehtii muodostua uusia kiinnostavia yhteyksiä. Jälkikäteen ajatuksia tulee katsoa uudelleen, ja kysyä itseltään, miksi ajattelin näin. Aktiivinen olemattomuus kirjoittamisessa tarkoittaisi siis sitä, että sellaisetkin ajatukset, joiden merkitystä kokonaisuudelle ei vielä ymmärrä, kannattaa kirjoittaa ylös.

Olennaista juuri on, ettei näitä subjektipositioita pyritä yhdistämään yhdeksi saumattomaksi prosessiksi, minkä Kivikoski Elbowiin (2000) viitaten mainitsee usein olevan pyrkimyksenä teksti- ja genreorientoituneessa kirjoittamisessa kirjoittamisen nopeuttamiseksi (Kivikoski, 2018, 68). Lyyrisessä ajattelussa nopeuttaminen kuitenkin toimisi kirjoittamista vastaan, sillä lyyrinen ajattelu on mahdollista nimenomaan hidastamisen kautta. Tällainen kirjoitusprosessi vaatii aikaa ajatuksen vaeltelulle ja subjektipositioiden vuorottelulle. Kivikoski (2018) kirjoittaa erillisten subjektipositioiden vuorottelun tavoitteena olevan Elbowin mukaan auttaa kirjoittajaa kiinnittämään vastakohtien sijaan huomionsa kokemuksen kompleksisuuteen (Kivikoski, 2018, 67). Nopeuttamisen sijaan tämä voi kenties sujuvoittaa tai syventää kirjoitusprosessia, ja kun tällaisessa kirjoitusprosessissa kehittyy, saattaa se toki hitaasti nopeutuakin.

Lyyrinen ajattelu voi auttaa kirjoittajaa välttämään lannistumisen ja hämmentymisen, johon samanaikaiset ja keskenään ristiriitaiset ajatusprosessit Kivikosken (2018) kokemuksen mukaan saattavat johtaa. Tällaisen dialogisuuden hyväksyminen kirjoitusprosessissa vapautti hänen työskentelyään. Se toi myös mukanaan tunteen kirjoitusprosessin hallitsemisesta. Tällainen luottamus omaan työskentelyyn syventää motivaatiota ja luovaa ajattelua (Kivikoski, 2018, 71–72.)

Lyyrinen ajattelu tuo kirjoittamiseen aktiivisen olemattomuuden rajattomuuden sekä itsereflektion tavoitteellisuuden. Kyseessä on siis eräänlainen hallittu kaaos. Lyyrinen ajattelu voi-

kin auttaa kirjoittajaa luottamaan prosessinsa keskeneräisyyteen ja kehkeytymiseen, sen uutta luovaan epävarmuuteen. Kirjoittaja voi kokea hallitsevansa kirjoitusprosessinsa sallien samalla sen välttämättömän harhailun. (Kivikoski, 2018, 60, 63–65.) Tällä on vaikutusta kirjoittajan ilmaisuun. Lyyriselle ajattelijalle ”teksti ei ole vain toiminnan kohde vaan subjekti, jonka kanssa kirjoittaja on dialogissa”, teksti vaikuttaa kirjoittajaan, eikä vain toisinpäin (Kivikoski, 2018, 72–73.) Tietynlainen ajattelu synnyttää tietynlaista ilmaisua, joten ajattelun lyyrisyys vaikuttaa kirjoittamiseen siten, että kirjoittaja pystyy tekstissään tavoittamaan ajatustensa rihmastoisuutta.

Kivikoski (2018) kuvaa lyyrisen ajattelun myötä tapahtuvaa ajatusten ja kokemusten polveilua ja haarautumista. Kyse ei ole saumattomasta prosessista, vaan välillä ne myös katkeavat ja toisaalta asettuvat uusiin yllättäviin yhteyksiin. Tämä tietynlainen ennakoimattomuus johtuu hänen mukaansa lyyrisen ajattelun kirjoittamisessa aikaansaamasta puheenomaisuudesta. Tämä puheenomaisuus juontuu lyyrisyyden vahvasta yhteydestä kielen äänteellisyyteen, josta osoituksena ovat mm. hetkellisyyden ja välittömyyden vaikutelma. Puheenomaisuus kirjoittamisessa ikään kuin palauttaa kirjoittajan keskelle kokemusta ja sen hetkellisyyttä, kaventaa kirjoitetun kielen etäisyyttä kokemuksesta. Puheenomaisuuden kautta kirjoittaja on lähempänä kokemusta, mutta samalla hyväksyy kokemuksen epävarmuuden ja sisäisen ristiriitaisuuden, ja jopa antautuu sille. Lyyrinen ajattelija liikkuu puhutun kielen tilassa, ja tässä tilassa hän on myös vuorovaikutuksessa oman tekstinsä kanssa. Tällainen kirjoittaminen on Kivikosken mukaan ”lyhytkestoista ja ainutkertaisista kielellisistä kohtaamisista tekstin kanssa”. (Kivikoski, 2018, 16, 75–77).

Puheella on erilainen rytmikäs kuin kirjoitetulla kielellä. Kivikoski (2018) kuvaa, kuinka hänen esseensä alkoi hengittää hänen kokemuksensa rytmisessä (Kivikoski, 2018, 62). Onnistuessaan lyyrinen ajattelu toimii siis ikään kuin jonkinlaisena hengityksenä tai hengittävänä rytminä kirjoitusprosessissa, mikä heijastuu myös itse tekstiin. Tästä syntyy eheä ja orgaaninen vaikutelma – fragmentaarisuudesta huolimatta.

Kirjoittamisessa ja tekstissä säilyy siis jonkinlainen rauha. Lyyrisen ajattelun ja subjektipositioiden vuorottelun kautta kirjoittamisessa on läsnä kirjoittajan minuuden lisäksi toiseus, jonka näkökulmat Kivikosken (2018) mukaan rauhoittavat kirjoittajaa. Tällainen vuorottelu minuuden ja toiseuden välillä hidastaa kirjoittajan ajatusprosessia ja luo sille tilaa liikkua. Paradoksaalista on, että tämä rauha syntyy Kivikosken mukaan nimenomaan jännitteestä aktiivisen olemattomuuden ja kirjoittamisen reflektoinnin välillä. (Kivikoski, 2018, 77, 79–80.)

Kyse on jännitteestä, mutta samalla rytmistä. Kivikoski (2018) kuvaa kirjoittajan tilojen välillä vuorottelua näin: ”Kirjoittaja lausuu jotakin kirjoittamalla, lukee sen sitten tekstistään ja reagoi kuulemaansa ääneen taas kirjoittamalla.” (Kivikoski, 2018, 80–81). Eri tilojen välinen jännite vaikuttaisi pitävän prosessin käynnissä ja liikkeessä, ja tämä vuorotteleva, ehkä jopa keinutteleva liike synnyttää rytmiä, joka rauhoittaa. Kirjoittaja voi antaa tekstinsä ”kehittyä luonnostaan minuuden ja toiseuden vuoropuhelussa”, sillä tämä vuoropuhelu luo kirjoittajalle ”turvallisen ja avoimen tilan, jonka rajat tuovat turvaa, mutta muodostavat samalla tilan, jossa liikkua (Kivikoski, 2018, 80–81).

Se miten Shidmeh (2014b) kuvailee poetic inquiry tietynlaisena olemisen tapana, ”a way of being-expressing-inquiryng”, tuo mieleen Kivikosken ajatukset lyyrisestä ajattelusta. (Shidmeh, 2014b, 2) Kietoessaan yhteen nämä kolme erilaista prosessia – olemisen, ilmaisemisen ja tutkimisen – yhdeksi olemisen tavaksi, samanaikaisuudeksi, Shidmeh tulee kuvanneeksi samankaltaista ajatusprosessien tai subjektipositioiden yhdistymistä ja vuorottelua kuin mitä Kivikoski kuvaa lyyrisessä ajattelussa aktiivisen olemattomuuden ja kirjoittajan itsereflektion tilojen kautta.

Shidmeh (2014b) pyrkii ymmärtämään lyyrisen potentiaalia tutkimukselle runouden ja proosan erojen ja erityispiirteiden, niihin sisältyvän ajattelun ja tietämisen tavan kautta. Runous eroaa proosasta paitsi ilmaisultaan myös tietämisen tavaltaan. Runoutta erottaviksi piirteiksi Shidmeh (2014b) nimeää affektiivisuuden, keskittyneisyyden ja performatiivisuuden. Nämä piirteet ovat niin kietoutuneita toisiinsa, ettei niitä ole mahdollista erottaa kuin käsitteellisesti. Samalla ne ovat kaikki responsiivisuuden ilmentymiä; näiden piirteiden avulla runoilija suunnata huomionsa kohti toiseutta. Kielen ja ilmaisun tasolla ne saavat aikaan runoutta. Samaan tapaan ne vaikuttavat myös tutkimuksessa, jossa lyyrinen on osallisena. Poetic inquiryssä tämä tarkoittaa, että kun runot ovat läsnä, ne muuttavat tutkimusta. Lyyrinen tutkimuksessa vaikuttaa ei-lyyriseen tutkimuksessa. (Shidmeh, 2014b, 28, 30–74.)

Responsiveness, responsiivisuus tai suomeksi ehkä vastaanottavaisuus tai vastaavaisuus on olennainen Shidmehin (2014b) käyttämä käsite. Hän sisällyttää siihen sekä vastaanottavaisuuden ja vastaamisen liikkeen että vastuullisuuden ajatuksen. Lyyrisen läsnäolo tutkimusprosessissa synnyttää jatkuvan puhuttelun ja vastaamisen liikkeen. Tutkimuksen diskursiivinen puoli antautuu lyyrisen puolen vaikutuksille ja muuttuu sen vaikutuksesta. Tästä muutoksesta diskursiivisuudessa lyyrinen huomaa taas jotakin uutta ja kutsuu jälleen diskursiivista antautumaan ja ottamaan vastaan. Näin tutkimus kerrostuu uudelleen ja uudelleen lyyrisen muka-

naan tuoman responsiivisuuden myötä. Lopulta tästä syntyy sellaista tutkimustekstiä, jota ei voisi syntyä ilman lyyrisen vaikutusta. (Shidmehr, 2014b, 170–171.) Vastuullisuutta lyyrisessä tutkimusprosessissa lisää se, että tutkijan huomio responsiivisuuden liikkeen myötä kohdistuu yhä uudelleen paitsi hänen tutkimaansa ilmiöön myös niihin tapoihin, joilla hän ilmiötä tutkii ja tietoa muodostaa (Shidmehr, 2014b, 6–7.)

Shidmehr (2014b) käyttää runoilijan responsiivisesta roolista poetic inquiryn tutkimusprosessissa vertausta antiikin näytelmien kuoron eli khoroksen (*chorus*) rooliin. Shidmehrin seuraavassa viittauksessa Rehmiin näkyy, mitä hän hakee tällä vertauksella:

“In Rehm’s words (1992), “Perhaps the most important function of the chorus is to open up the drama to a variety of non-linear influences that a strict narrative can deny or inhibit” (p. 56).”

Samaan tapaan siis lyyrisen tehtävä tutkimuksessa on avata tutkimusprosessi epälineaarille vaikutteille, joita ehkä tavallisesti diskursiivisessa tutkimusprosessissa pyritään kitkemään pois. Lyyrisen rooli khoroksen kautta nähtynä myös muistuttaa aktiivista olemattomuutta, sillä khoroksen rooli näytelmässä on aktiivinen, se on läsnä ja reagoi, mutta silti näytelmän keskiön tai narratiivin ulkopuolella. (Shidmehr, 2014b, 172–173.)

Vertaus khorokseen pitää sisällään myös ajatuksen useiden äänien samanaikaisuudesta. Shidmehr (2014b) käyttää tästä Bahtinia mukaillen käsitettä polyfonia. Shidmehr tarkoittaa tällä sitä, että huolimatta siitä, että kuoron esiintyminen näytelmässä koostuu useista eri ihmisten äänistä ja liikkeistä, kyse on yhtäaikaisesta moninaisuudesta. Hän kutsuu sitä myös yhdessä hengittämiseksi. (Shidmehr, 2014b, 176–177). Tällaista yhtäaikaista moninaisuutta ei hänen mukaansa voida rajoittaa narratiivin muotoon (Shidmehr, 2014b, 189–190). Tässä responsiivisuuden liikkeessä syntyy pikemminkin jotain ei-narratiivista, ei-diskursiivista.

Lyyrisyys on jotakin, joka tavallaan häiritsee narratiivisuutta. Toisessa kohtaa väitöskirjaansa Shidmehr (2014b) kuvaa lyyrisen vaikutusta omassa tutkimuksessaan nappujen puhkeamisena ja leviävänä kasvuna. Tutkimus voi siis lyyrisen vaikutuksesta kasvaa ja levitä yllättäviin suuntiin. (Shidmehr, 2014b, 234.) Lyyrisyys tuo tutkimiseen mahdollisuuksia, joihin narratiivisuus ei yllä. Shidmehr (2014a) kirjoittaa, että tutkija-runoilija tavallaan keksii uudelleen (*reinvents*) kokemuksen (Shidmehr, 2014a, 13–14). Tulkitsen tätä niin, että lyyrisen avulla on mahdollista tuoda kokemuksista esiin sellaisia puolia, joita ei perinteisin diskursiivisin keinoin ole tutkimuksessa pystytty tavoittamaan. Myös tällä tavalla luomalla uudenlaisia rep-

resentaatioita jostakin ilmiöstä lyyrinen voi tuoda vastuullisuutta tutkimukseen (Shidmehr, 2014a, 14–15).

4.2 Lyyrisen ajattelun soveltaminen

Edellä on käynyt ilmi, millaista lyyrinen ajattelu on ja mikä on lyyrisen rooli tutkimiselle. Sekä Kivikoskella että Shidmehrillä heidän tekstinsä ja tutkimusprosessinsa ovat osoituksia siitä, miten lyyrinen ajattelu vaikuttaa tutkimiseen ja kirjoittamiseen ja myös prosessin lopputuloksena syntyvään kirjalliseen esitykseen. Kummallakin lyyrisen vaikutus näkyy konkreettisesti työn rakenteessa, eräänlaisena tieteellisen ja esteettisen yhdistelmänä.

Kivikosken (2018) lyyrinen essee ja sen kirjoittaminen ovat olennainen osa hänen pro gradu -tutkielmaansa, kuin myös hänen tutkimisen ohessa kirjoittamansa tutkimuspäiväkirja. Lyyrinen essee, tutkimuspäiväkirja ja tutkielma ovat luoneet tilaa lyyriselle ajattelulle toimia. Kivikoski kuvaa luoneensa tutkielmansa puitteissa tilan, ”jossa tieteellinen ja lyyris-esseistinen kieli ja ajattelu voivat käydä keskenään vuoropuhelua ja kenties luoda yhdessä jopa uutta tietoa.” (Kivikoski, 2018, 28). Shidmehr (2014b) väitöskirja muodostuu rytmikkäästi kolmen sarjoissa, jotka jakautuvat rihmastoisesti aina uusiksi kolmen sarjoiksi. Hän kuvaa tämän rakenteen muotoutuneen intuitiivisesti, ja kirjoittaa työnsä muodon kuvastavan sitä, kuinka hänen roolinsa tutkijana ja runoilijana yhtyvät ja muodostavat uuden roolin poetisena tutkijana (Shidmehr, 2014b, 8).

Shidmehr (2014b) kirjoittaa, että hänen tutkimuksensa osiot eivät yhdessä muodosta jotakin kokonaista, mutta ne silti ilmentävät jatkuvuutta ja yhteenkuuluvuutta. Ne ovat dynaamisessa jännitteessä toisiinsa. (Shidmehr, 2014b, 8). Myös Kivikosken (2018) työssä lyyrinen ajattelu luo jännitettä ja asettaa kirjoitusprosessin eri vaiheet jännitteisiin suhteisiin keskenään. Samalla se kuitenkin myös purkaa kirjoittajan sisäistä konfliktia. (Kivikoski, 2018, 16–17, 67, 70.) Omassa tutkielmassani lyyrinen ei ilmene runoina, mutta lyyrisyys näkyy ja tuntuu tutkimusprosessissa sekä kirjoittamissani esseissä lyyrisen ajattelun kautta toimivana tiedon muodostamisen tai tietämisen tapana.

Kun tutustuin lyyriseen ajatteluun Kivikosken gradussa, aloin suhtautua omaan työskentelyyni tietoisemmin. Pystyin tunnistamaan aktiivisen olemattomuuden tarpeen ja läsnäolon omassa prosessissani, mutta vasta lyyrisen ajattelun idean omaksumisen myötä aloin hahmottamaan kuinka pystyisin sitä hyödyntämään. Aloin myös suhtautumaan graduuni kuin kirjoit-

taisin pieniä esseitä. Tällainen muoto muodon sisällä -ajattelu helpotti kirjoittamaan ryhtymistä. Pystyin muodostamaan erilaisia kirjoittamisen alkuja, ilman, että minun tarvitsi vielä tietää, miten nämä erilaiset alut tulisivat toisiinsa liittymään tai minkälaisen kokonaisuuden ne muodostaisivat yhdessä. Aloin myös nimittää tutkielmani lukuja raamiluvuiksi ja esseeluvuiksi. Sekä ajatus kirjoittamisesta esseinä että tutkielman jakaminen ja nimeäminen raami- ja esseeluvuiksi olivat konkreettisia tutkimuksellisia valintoja, keinoja joiden avulla edetä lukemisesta kirjoittamiseen ja pohdiskelusta tiedon muodostamiseen. Pian huomasinkin kysyväni itseltäni, voisiko lyyrinen ajattelu olla minun tutkimusmetodini.

Jo Kivikosken gradun perusteella pääsin melko pitkälle siinä, mitä tämä voisi tarkoittaa. Hänen nimeämänsä lyyrisen ajattelun ulottuvuudet, aktiivinen olemattomuus ja itsereflektio, alkoivat hahmottua omassa tutkimusprosessissani. En kuitenkaan voinut perustaa metodologista ajatteluani ainoastaan Kivikosken graduun. Aloin jäljittämään lyyristä ajattelua muualta ja löysin Shidmehrin kirjoitukset. Shidmehrin myötä ymmärrykseni lyyrisestä tutkimuskontekstissa syventyi. Hän tuli kuvanneeksi samankaltaisia asioita kuin Kivikoski, vaikka lyyrisen ajattelun jaottelu aktiiviseen olemattomuuteen ja itsereflektioon onkin Kivikosken oma. Responsiivisuus näkyy aktiivisen olemattomuuden ja itsereflektion vuorottelussa, ja tästä muodostuu tutkimusta eteenpäin vievää liikettä ja rytmiä.

Metodologisen ajattelun kirkastumisen myötä kysymys siitä, miten tutkia, nousi lopulta tutkimuskysymyksen asemaan tutkielmassani. Se oli tavallaan kulkenut koko ajan rinnalla, mutta ennen kuin ymmärsin vastauksen, en osannut muodostaa kysymystäkään. Eli siis kysymys siitä, miten minun tulee lähestyä lukemista esteettisenä kokemuksena, nousi yhä keskeisemmäksi. Tämä metodinen kulkuni, päätyminen lyyriseen ajatteluun kokemuksen tarkastelemisessa, on yksi tämän tutkielman tuloksista. Tutkimusprosessin aikana ilmennyt havainto, jota aloin soveltaa sen ilmitulemisen jälkeen. Se on siis yhtä aikaa sekä tutkimustulos että metodi.

Tutkielmassani voikin nähdä kaksi puolta tai kaksi tutkimusongelmaa, joita olen pyrkinyt käsittelemään. Toisaalta on itse ilmiöön kohdistuva tutkiminen, toisaalta tähän tutkimiseen kohdistuva metataso. Nämä ovat liittyneet tutkielmassani oleellisesti toisiinsa, sillä koko ajan on ollut selvää, ettei tämän ilmiön tai kokemusten ylipäätään käsitteleminen ole yksiselitteistä.

Eli millainen on käsitys lukemisen kokemuksellisuudesta tai esteettisyydestä, kun sitä tutkitaan lyyrisen ajattelun avulla? Uskon, että lyyrisen ajattelun avulla on mahdollista tavoittaa kokemukseen kuuluvaa vaikeasti hahmotettavaa ja sanallistettavaa puolta. Samalla se tarkoit-

taa, että ymmärrän tämän tavoittamisen rajallisuuden. Tieto, jota siitä pystyn tuottamaan, on rajallista, fragmentaarista, mutta se voi silti olla täsmällistä ja lisätä ymmärrystä. Tällainen fragmentaarisuuden salliminen ottaa siis huomioon kokemuksen luonteen, ja sen millaista tietoa siitä on mahdollista saada. Fragmentaarisuuden ja epämääräisyyden salliminen ja kokemuksen luonteen huomioiminen voivat lopulta rauhoittaa siihen, että jotakin on mahdollista sanoa sellaisestakin, josta on vaikea sanoa saada otetta. Silloin myös hyväksyy sen, ettei etukäteen ole mahdollista tietää, mitä tullaan tietämään ja mitä on mahdollista tietää, mutta tällaisen tutkimisen avulla voidaankin tutkia juuri näitä tietämisen ja ymmärtämisen rajoja. Tällainen ratkaisu myös pakottaa pitämään oman tutkimusprosessin refleктоimisen käynnissä, mikä voi lisätä tutkimusprosessin luotettavuutta. Tähän vaikuttaa Shidmehrin kuvaama lyyriselle ominainen responsiivisuus.

Tärkeää on ollut ymmärtää lyyrisen ajattelun ja tietämisen suhdetta, sitä, millaista tietämistä ja tietoa lyyrisen ajattelun kautta voi syntyä. Lyyrinen ajattelu ei ole varsinainen taideperustainen menetelmä, mutta se on yksi tapa kulkea tieteen ja taiteen rajamailla, esteettisen tiedon maaperällä. Kun tutkitaan taiteeseen liittyvää kokemusta, esteettistä kokemusta, tarvitaan ehkä myös keinoja, jotka ovat jossain määrin taiteellisia, jotta niillä pääsisi lähemmäs kohdetta.

Atkins (2008) kuvaa esseitä tekstilajina, joka on yhtä aikaa melkein kuin kaunokirjallisuutta ja melkein kuin filosofiaa, mutta on pikemminkin jotain näiden väliltä (Atkins, 2008, xii). Essee lajina tuntuu muutenkin välttelevän täsmällisiä määrittelyjä, samaan tapaan kuin esseisti kirjoittaessaan. Pidän Atkinsin (2008) ajatuksesta, että essee on tekstinä pikemminkin paikka tai sijainti (englanniksi *site*) kuin kohde, jota luetaan tai kirjoitetaan. Esseen kirjoittamiseen ei kohdistu tarkan ennalta määriteltyjä kirjallisia keinoja tai strategioita. (Atkins, 2008, 4–5, 8).

Esseen luonteeseen kuuluu Atkinsin (2008) mukaan kiireettömyys, ja esseessä onkin yhtä lailla kyse matkasta kuin päämäärästäkin; essee on samalla sekä prosessi että lopputulos. Hän tähdentää, että loppu saavutetaan matkan myötä, mutta että se ei ole sama kuin johtopäätös tai tulos. Hän kuvaa esseen toimivan enemmän lateraalisesti kuin syvyysuunnassa. Tätä kuvastaa myös hänen Edward Hoaglandilta lainaamansa sitaatti siitä, kuinka esseen keskeinen sanoma ei ole ilmaistavissa vähemmin sanoin, kuin mitä esseisti on käyttänyt. (Atkins, 2008, 8, 12–13). Lavea, levittäytyvä ja kerrostuva muoto on siis esseen olennainen ilmaisukeino.

Esseen lateraalisuus näkyy Atkinsin (2008) mukaan myös siinä, kuinka esseissä on tapana viitata paljon muihin teksteihin. Hän korostaakin kuinka essee syntyy suhteessa muihin teksteihin, ja kuinka lukemisella on esseen kirjoittamisessa keskeinen merkitys. (Atkins, 2008, 8, 16).

5 Lukeminen esteettisenä kokemuksena – esseitä lukemisesta

Tämä tutkielman viides luku sisältää seuraavat kirjoittamani esseet: *Kanssakäymistä taiteen kanssa eli kuinka ymmärtää esteettistä kokemusta*, *Aistittavuus ja materiaalisuus*, *Ymmärryksen rajoilla* ja *Lukemisesta kommunikointi ja kokemuksen sanoittamisen ongelma*. Nämä neljä lukemista käsittelevää esseetä ovat muodostuneet vuorovaikutuksessa esteettistä kokemusta ja lukemista käsittelevien tekstien kanssa lyyristä ajattelua tutkimus- ja kirjoitusprosessissa hyödyntäen. Keskeisimmiksi lähteiksi tai keskustelukumppaneiksi voi mainita ainakin Georg W. Bertramin (2005) teoksen *Kunst. Eine philosophische Einführung* sekä Siru Kainulaisen (2016a, 2016b) kirjoitukset.

Ajatus erillisten esseiden kirjoittamisesta on ollut nimenomaan ajattelun ja tutkimisen keino, ja esseiden erillisyyttä voikin tavallaan pitää keinotekoisena. Erillisuus mahdollistaa keskittymisen joihinkin lukemisen kokemuksellisuuteen liittyviin seikkoihin kerrallaan, mutta esseet ovat yhteydessä keskenään ja viittaavat toisiinsa, enkä suosittelisi lukemaan niitä irrallaan toisistaan. Sen sijaan esseet ovat kyllä luettavissa myös ilman niitä taustoittavia raameja, mutta eri tavalla ymmärretyksi ne tulevat kehyksissään. Yhdessä raamilukujen kanssa ne muodostavat tämän opinnäytetyön kokonaisuuden.

5.1 Kanssakäymistä taiteen kanssa eli kuinka ymmärtää esteettistä kokemusta?

Haluan ymmärtää lukemista esteettisenä kokemuksena, mutta mitä tämä oikeastaan tarkoittaa? Tämä halu ymmärtää pohjaa ajatukseen, että lukeminen on eräänlainen tapa kokea taidetta. Tätä tapaa kuvaa mielestäni parhaiten sana esteettinen, eikä ainoastaan siksi, että sana vahvasti assosioituu taiteeseen, vaan myös siksi, että se kantaa mukanaan aistimisen ajatusta.

Käsite estetiikka juontuu kreikan kielen sanasta *aisthesis*, ja siitä edelleen johdetusta latinan-kielisestä ilmaisusta *aesthetica*. Alun perin *aisthesis* tarkoittaa havaitsemista. Estetiikka laajassa mielessä voidaankin nähdä aistein havaittavaa käsittelevänä teoriana. (Bertram, 2005, 14.) Ja kuten tulen myöhemmin esittämään, on aisteilla erityinen rooli taiteen kokemisessa.

Omaan ymmärrykseeni siitä, miten lukijan ja luettavan välistä esteettistä suhdetta tulisi käsitellä, on vaikuttanut vahvasti Georg W. Bertramin (2005) teos *Kunst. Eine philosophische Einführung*. Teos ei käsittele suoranaisesti lukemista, vaan taidetta yleisesti, ja keskittyy erityisesti siihen, millaisena ilmiönä taide ja ihmisen suhde siihen tulisi ymmärtää.

Bertram (2005) käyttää toistuvasti sanaa *Auseinandersetzung* kuvaamaan taideteoksen ja sen tarkastelijan keskinäistä olemista (Bertram, 2005). *Auseinandersetzung* kääntyisi suomeksi vastakkain asettumiseksi, mutta mielestäni suomen kielellä taideteoksen ja kokijan suhteen luonnetta kuvaa paremmin *kanssakäyminen*, jota käytän jatkossa myös tässä esseessä. Bertramin (2005) mukaan tämä kanssakäyminen taiteen kanssa tarkoittaa aina jonkinlaista väkivannäköä tai ponnistelua, esimerkiksi tarkkaavaisuutta, ymmärrystä, aistien avoimuutta ja maltillisuutta (Bertram, 2005, 11). Tällainen avoimuus ja vaikutuksille alttiina oleminen taiteen äärellä ei ole passiivista, vaikka sen aktiivisuutta voikin olla vaikea havaita tai todentaa. Vaikeudesta huolimatta se on kuitenkin tosiasiallista, kuten Siru Kainulainen (2016b) asian ilmaisee (Kainulainen, 2016b, 8).

Siru Kainulainen (2016a, 2016b) käsittelee kirjoituksissaan erityisesti runon vaikutuksia ja suhdetta lukijaan. Kirjassaan *Runon tuntu* hän lähestyy aihetta ajatuksella lukemisesta tuntutilana ja rytmiä havainnoimalla. Artikkelissa *Lukemisen tuntutiloja. Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Saira Susiluodon runojen vastaanotosta* hän keskittyy affektiivisuuden ilmenemiseen kriittikolukijoiden nykyrunoutta käsittelevissä kritiikeissä.

Tosiasiallisuudella Kainulainen (2016b) tarkoittaa, että lukeminen tuntuu. Vuorovaikutus lukijan ja runon välillä on tuntuvaa ja fyysistä. Hän kuvaa tätä vuorovaikutusta – jota itse kutsuisin kanssakäymiseksi – liikettä ilmaisevin sanoin. Hän kirjoittaa, kuinka runot lähestyvät ja liikuttavat lukijoita, ne ”vetävät puoleensa ja työntävät luotaan, lähentävät ja loitontavat, tarttuvat ja hellittävät otettaan”. (Kainulainen, 2016b, 8.) Näin kuvattuna lukemisesta tosiaan välittyy kuva vuorovaikutteisena tapahtumana, runon ja lukijan rytmisenä vuorotteluna kohti toisiaan.

Kainulaisen (2016b) mukaan myös nimenomaan lukija on aktiivinen. Myös lukija on liikkeessä runon kanssa, kiinnittyy lukiessaan runon liikkeisiin ja osallistuu runon toimintaan. Vuorovaikutus alkaa runoa tunnustelemalla: kuuntelemalla, katselemalla ja muulla tavalla aistien. (Kainulainen, 2016b, 8.) Tähän aistien avoimuuteen ja valppauteen tunnustella Bertramkin viittasi kanssakäymisellä taiteen kanssa. Liike on tilallista, ja Kainulainen puhuukin lukemista tuntutilana (Kainulainen, 2016b, 8). Tarkemmin Kainulaisen ajatuksiin ja havaintoihin lukemisesta tuntutilana palaan seuraavassa esseessä, jossa keskityn lukemisen aistittavuuteen ja materiaalisuuteen.

Kun mietin sanaa kanssakäyminen, kuulen siinä liikettä. Ehkä tämä mielikuvani liittyy osin sanaan käyminen, jonka voi ymmärtää kulkemisena tietyllä tavalla tai myös poikkeamisena

jossakin tai jostakin. Kanssakäyminen on siis liikkeessä olemista toisen kanssa. Tämä liike voi olla liikettä kohti toista tai sellaista vierellä kulkemista, harmonista samaan suuntaan kulkemista tai seuraamista etäältä. Kanssakäyminen voi olla tiivistä tai löyhää, myös epätahtista ja epäsymmetristä.

Kainulainen (2016b) kirjoittaa lukukokemuksista kirjoittamisen olevan fiktiivistä ja konstruktivistista. Tällä hän tarkoittaa sitä, kuinka vaikeaa, jopa mahdotonta tuntemuksista on saada kiinni sellaisenaan. Kirjoittaessa, sanoiksi ja tekstiksi muutettuna, kokemus on jo aina muuttunut toiseksi. Se ei ole sama kuin ennen sanoittamista. (Kainulainen, 2016b, 9.) Silti juuri tuntemukset vaikuttavat siihen, millaista tulkintaa teemme lukemastamme. Se miltä lukeminen tuntuu, vaikuttaa siihen millaiseksi kokemuksemme luetusta ja lukemisesta muodostuu. Näin tunteminen on osa tietämistä.

Olennaista kuitenkin on, että tunteminen edeltää tietämistä. Kainulainen (2016b) vertaa runojen pyrkimystä sanallistumiseen (joka voi siis tapahtua muunkinlaisin ilmaisukeinoin kuin sanoin kertomisena) tunteiden tapaan toimia. Hän kuvaa esimerkiksi kivun kokemusta niin, että se ensisijaisesti tapahtuu ja tuntuu ruumiissa, ja kivun kokemuksen sanoittaminen on vasta toissijaista, jos edes mahdollista. Kipu on todellista silloinkin, kun sen mittaaminen tai muu todentaminen on hankalaa tai mahdotonta. Tunnetta, kipua tai sitä, miltä lukiessa tuntuu, voi pyrkiä ilmaisemaan, vaikka kokemus ei olisikaan jäsentynyt ja sanallistettavissa, vaan jäsentymätön, sanallistumaton affekti, kuten Kainulainen asian ilmaisee. (Kainulainen, 2016b, 13.)

Ymmärtääkseni lukemista esteettisenä kokemuksena olenkin ottanut avuksi affektiivisuuden käsitteen. Affektiivisuuden käsitettä ja sen roolia lukemisen tutkimuksessa olen avannut aiemmin tämän tutkielman luvussa kolme. Kainulainen (2016b) kirjoittaa affektiivisuuden olevan fyysistä, ruumiillista kokemusta, joka sopivat sanat saatuaan muuttuu tunteeksi. Lukemisessa luettava suodattuu lukijan orientaation läpi, ja tähän orientaatioon vaikuttavat lukijan lukemastaan tekemän tiedollisen tulkinnan ohella lukemisen hänessä herättämä affektiivisuus. Hänen mukaansa se, miltä runo tuntuu ja miten se affektiivisesti vaikuttaa, on ensisijaista tiedolliseen ja abstraktimpaan ymmärtämiseen nähden. (Kainulainen, 2016b, 14, 23.)

Lukeminen vaikuttaa affektiivisesti myös ammatilukijoihin. Ammatilukijoita ovat muun muassa kirjallisuuskriitikot, kirjallisuudentutkijat ja kääntäjät. Näistä selkeimmin sallittua affektiivisuus on kääntäjille. Kääntäessään kaunokirjallisuutta kielestä toiselle, kääntäjän on pyrittävä sanojen merkitysten lisäksi välittämään käännöksessään tekstin tunnelmaa, muuten käännöstä ei voi pitää onnistuneena. Tämä on juuri kirjallisuuden kääntämisen haaste: miten

onnistua siirtämään kielestä toiseen jotain sellaista, joka ei ensinkään ole tekstissä sanoiksi puettuina, vaan lähinnä lukijan aistittavissa? Kääntäjän työssä affektien kääntäminen on siis sanotun ja kirjoitetun kielen kääntämisen ohella olennaista.

Sen sijaan tutkijan ja kriitikon työhön vaikuttaa neutraaliuden ihanne. Kainulainen (2016a) on tutkinut nykyrunoudesta kirjoitettuja kirjallisuuskritiikkejä juuri lukemisen näkökulmasta. Hänen aineistossaan on kolmen nykyrunoilijan, Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotari-sen ja Saila Susiluodon runoista 2000-luvulla kirjoitettuja arvosteluja. Kritiikki on Kainulai-sen mielestä kiinnostava tutkimusaineisto, sillä sitä kirjoitetaan ja julkaistaan nopeammin kuin tutkimusta. Samalla se myös suuntautuu laajemmalle yleisölle kuin tutkimus, ja on siten ehkä lähempänä tavallisen lukevan yleisön kokemusta. Kainulaista kiinnostaa näissä arvoste-luissa niihin sisältyvä affektiivisuus ja se, miten affektiivisuus vaikuttaa teosten tulkintaan. Häntä ei kiinnosta niinkään, mihin tulkintaan kritiikeissä päädytään, vaan se miten lukemisen vuorovaikutus niissä ilmenee. (Kainulainen, 2016a, 132.)

Vaikka kriitikon tehtävä onkin ehkä välittää muille kiinnostuneille tekstillään tietoa kohteesta, eli lukemastaan runosta, ei runo ole luettaessa koskaan ainoastaan kohde, vaan myös kriitikon lukiessa runoa kyse on tekstin ja lukijan välisestä suhteesta ja vuorovaikutuksesta. Myös kriitikon on asetuttava runon kanssa kanssakäymiseen pystyäkseen lopulta sanomaan siitä jotakin. Kriitikot ovat siis tavallaan pakotettuja tekemään tulkintoja ja sanallistamaan kokemuksiaan, toisin kuin lukija, joka ei ole vastuussa lukemisestaan kenellekään. Kainulai-nen pyrkii havainnoimaan, mitä muuta kriitikot ilmaisevat lukukokemuksestaan paitsi tekemi-ään tiedollisia tulkintoja.

Kanssakäyminen taiteen kanssa on siis hyvin paljon kaikkea muuta kuin tiedollista. Kanssa-käymisessä taiteen kanssa muodostuva ymmärrys ei rajaudu siihen, mikä on sanallisesti ja selkeästi ilmaistavissa. Totunnaisesti ehkä ajattelempa, että olemme ymmärtäneet jonkin asi-an sitten, kun meidän on mahdollista kertoa siitä muille, ja näin ehkä onkin toisinaan. Silti kokemus siitä, että on ymmärtänyt jotakin ilman, että sitä on mahdollista selittää, on varsinkin taiteen kohdalla useimmille tuttu.

Ymmärryksen syntyminen perustuu Bertramin (2005) mukaan pohjimmiltaan erojen ja raken-teiden havaitsemiseen, myös silloin kun sitä on vaikea huomata. Hän käyttää esimerkkinä kokemusta taideteoksen värien intensiivisyydestä. Tällaisessa kokemuksessa voi olla vallitse-vana piirteenä mustan värin intensiivisyys, mutta mustan kokeminen intensiivisenä liittyy kykyymme erottaa värejä ja niiden syvyyksiä toisistaan. Eli silloinkin kun musta väri tuntuu

kokijasta erityisen vaikuttavalta, syntyy tämä kokemus siitä, että havaitsemme sen esimerkiksi vasten vaaleampaa harmaata. (Bertram, 2005, 11–12.)

Myös taidetta ilmiönä on pyritty aikojen kuluessa ymmärtämään tekemällä erilaisia erotteluja eri taiteiden välillä tai etsimällä yhtäläisyyksiä, eli luokittelemalla taiteita erilaisten piirteiden ja ominaisuuksien perusteella. Bertram (2005) kuvaa tällaisia luokitteluja tehdyn erityisesti 1700-luvulla, mutta myös 1800- ja 1900-luvuilla. Yksi näistä näistä Bertramin esiin nostamista tavoista luokitella eri taiteenlajeja on Gotthold Ephraim Lessingin vuonna 1766 kirjoituksessaan *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie* esittelemä ajatus erosta aikataiteiden ja tilataiteiden välillä. Tilataiteita ovat tämän luokittelun mukaan arkkitehtuuri, kuvanveisto ja maalaustaide, aikataiteita puolestaan kirjallisuus ja musiikki. Tilaa toteutuakseen vaativat taiteet muodostuvat tilassa vierekkäin olevista elementeistä, ja tällainen taideteos on havaittavissa kokonaisuudessaan. Kirjallisuus ja musiikki puolestaan vaativat toteutuakseen aikaa. Elementit, joista teokset koostuvat ovat ajallisesti peräkkäin, teoksella on siis tietty kesto. (Bertram, 2005, 61–63.)

Bertramim (2005) mukaan lähellä tätä Lessingin jaottelua on myös tapa erotella taiteita sen perusteella, vaativatko ne toteutuakseen esittämistä vai näytteille asettamista. Aikaa toteutuakseen vaativat taiteet, kirjallisuus ja musiikki, ovat siis samalla taiteita, jotka on esitettävä, jotta ne on mahdollista kokea. Kirjallisuus vaatii luentaa tullakseen koetuksi, oli kyse sitten hiljaa itsekseen lukemisesta tai tekstistä jonkun ääneen lukemana. Tilassa toteutuvat taiteet eivät puolestaan vaadi samalla tapaa esittämistä, vaan ne ikään kuin ovat esillä, esille asetettuina. (Bertram, 2005, 64–65.)

Tällaiset jaottelut ovat kuitenkin aina kyseenalaistettavissa, sillä taide tuntuu väistelevän tiukoja määrittelyjä ja luokitteluja. Bertram (2005) pohtii esimerkiksi tanssia ja arkkitehtuuria, joista tanssi muodostuu ajassa tapahtuvasta liikkeen peräkkäisyydestä, mutta vaatii kuitenkin tilan, jossa tämä ajallinen ja ruumiillinen liike voi toteutua. Arkkitehtuuri taas on mitä selkeimmin *tilaa*, mutta jotta jostakin rakennuksesta tai muusta arkkitehtonisesta tilasta saisi käsityksen, on kuljettava tässä tilassa, ja tämä kulkeminen puolestaan vaatii aikaa. Bertram toteaaakin, että myös tilataiteilla on oma kullekin taiteenlajille ja ehkä yksittäiselle teoksellekin tyypillinen ajallisuutensa. (Bertram, 2005, 67.) Huolimatta siitä, ettei mitään täysin pitävää jakoa tila- ja aikataiteisiin ole mahdollista tehdä, kertoo tällainen jaottelu kuitenkin siitä, että tilallisuus ja ajallisuus ovat piirteitä, jotka oleellisesti liittyvät eri taiteenlajeihin. Ne toteutuvat eri taiteissa eri tavalla, ja ne vaikuttavat taiteen kokemiseen. Ne kuvaavat osaltaan kanssa-

käymistä taiteen kanssa. Vaikka tällaiset jaottelut ovat aina vaillinaisia tapoja käsittää taidetta, voi niiden kautta kuitenkin ymmärtää taiteesta jotakin.

Ymmärryksemme taiteesta perustuu siis tälle eron olettamiselle – oletukselle siitä, että on olemassa jokin raja, jonka kautta ymmärtää, vaikkakaan emme sitä pysty määrittelemään. Taiteessa olennaista onkin, että se herättää halun ymmärtää, mikä herättää aina uusia kysymyksiä. Tätä voisi nimittää taiteen kutsuksi kanssakäymiseen. Bertram (2005) puhuukin kanssakäymisen (*Auseinandersetzung*) lisäksi resonanssista eli siitä, miten taide resonoi tai puhuttelee. Bertramin näkemyksen mukaan taide on taidetta silloin, kun sillä on kokijalleen merkitystä. Taide on jotakin, joka saa meissä aikaan merkityksellisiä kokemuksia. Tätä Bertram tarkoittaa sillä, että taide puhuttelee. Päästäksemme perille taiteen olemuksesta, meidän on Bertramin mukaan hedelmällisempää kysyä, mitä arvoa taiteella on meille tai mitä se meille merkitsee, sen sijaan, että kysyisimme onko jokin taidetta vai ei. Taiteesta ei siis ole mielekästä puhua ilman sen yhteyttä kokijaansa. (Bertram, 2005, 27–28, 31–32, 35–39.)

Silti kysymykset taiteen olemuksesta ovat olennaisia taiteen kannalta. Bertramin (2005) mukaan taide on jatkuvasti kyseenalaisena, eli kysymys siitä, onko jokin taidetta ja millä perusteella, on mahdollista esittää aina uudelleen. Taiteelta puuttuu itsestänselvyys, mikä on ominaista monille muille arkipäivän asioille. Bertram käyttää esimerkkinä pöytää: yleensä pysytymme heti pöydän nähdessämme tunnistamaan pöydän pöydäksi, ilman että meidän tarvitsee sen kummemmin sitä miettiä. Taideteoksen kohdalla näin ei ole, vaan jonkin asian mieltäminen taiteeksi vaatii pidempää kanssakäymistä. Bertram päätyykin pohdinnoissaan taiteen olemuksen määrittelystä siihen, että taiteelle ominaista on sen jatkuva kyseenalaisuus ja puuttuva itsestänselvyys. (Bertram, 2005, 20–21.)

5.2 Aistittavuus ja materiaalisuus

Todettuaan runon tunnun olevan ensisijaista Kainulainen (2016b) kirjoittaa näin: ”Vasta sen jälkeen tulevat kysymykset tiedollisesta tai abstraktimmasta ymmärtämisestä, siitä mitä runo sanoo” (Kainulainen, 2016b, 14). Mielenkiintoista mielestäni on, kuinka tästä voi johtaa ajatuksen, että ruumiillinen tuntu, joka on vaikeasti sanallistettavissa, on käsitettävissä konkreettiseksi, kun taas siitä tehdyt tiedolliset, tarkoin sanoin ilmaistut tulkinnat ovat abstrakteja. Se, mikä on vaikeasti havaittavaa ja ilmaistavaa ja kokemuksena epämääräistä onkin konkreettista ja tosiasiallista, ja tarkasti ja harkiten ilmaistu, ehkä kriittinenkin ymmärrys jää abstraktiksi, jopa fiktiiviseksi. Bertram (2005) puolestaan, määriteltyään taiteen joksikin, jolta puuttuu

itsestäänselvyys ja joka on aina kyseenalaisena, siirtää huomionsa itse taideteoksiin ja niiden konkreettisuuteen. Konkreettisuus viittaa siihen, että kaikki taide on jollain tapaa *tehty* (Bertram, 2005, 58). Tätä korostaa myös suomen kielen sana *teos*.

Taide on aina tehty jostakin materiaalista ja sitä on työstetty jollain tapaa johonkin muotoon. Esimerkiksi kirjallisuus käyttää materiaalinaan luonnollista kieltä, josta on muodostettu eripituisia ja -muotoisia tekstejä, ja jotka tulevat luetuksi joko ääneti tai ääneen ja kehollisesti esittäen. Verrattuna esimerkiksi kuvanveistoon, sekä materiaali että työstötapa ovat erilaisia. Bertram (2015) käyttää ilmauksia *ästhetische Medien* ja *ästhetische Verfahrenweisen*, jotka olen kääntänyt *esteettiseksi materiaaliksi* ja *esteettiseksi työstö- tai ilmaisutavoiksi*. *Medien*-sanalla Bertram tulkintani mukaan viittaa juuri enemmän työstämisen kohteena olevaan materiaaliin kuin niinkään työstövälineisiin, joten mielestäni suomen kielessä sana *media* olisi tässä yhteydessä harhaanjohtava. Työstötavalla Bertram tarkoittaa tapaa, jolla taide materiaalia käyttää. Työstötapoja hän havainnollistaa kirjallisuuden osalta kärjistämällä proosan ja lyriikan eroa. Hän kuvaa, kuinka proosa muodostaa luonnollisesta kielestä pitkiä kertomussäikeitä, kun taas lyriikan ilmaisu koostuu tietynlaisista asetelmista, konstellaatioista. (Bertram, 2005, 58–59.)

Taiteella ei ole valmiiksi olemassa olevia merkityksiä, eikä esteettistä kokemusta synny ilman kanssakäymistä taiteen kanssa. Kainulainen (2016b) kirjoittaa runoilija Kristian Blombergin kuvanneen lukijan paikan ja lukemisen mahdollisuuden syntyvän puhujan ja runokielen välissä lukijan osallistuessa runon hahmottamiseen (Kainulainen, 2016b, 59–60). Runolla on tässä kuitenkin yhtäläinen osansa kuin lukijalla. Konkreettisesti ja materiaalisesti taideteokset ovat olemassa ja tehty jollain tapaa. Se millaisia ne ovat, vaikuttaa mitä suurimmissa määrin niiden kokemiseen. Taiteen merkitys määrittyy siis aina uudelleen kanssakäymisessä, jossa kohtaa tietty ihminen ja tietty taideteos tietyllä hetkellä. Kokemus taiteesta voi siis olla tietyssä mielessä potentiaalisesti mitä vain (puuttuvasta itsestäänselvyydestä ja jatkuvasta kyseenalaisuudesta johtuen), mutta kuitenkin kokemus, joka tosiasiallisessa kanssakäymisessä syntyy, ei lopulta ole mielivaltaisesti mitä tahansa, vaan jotakin tiettyä.

Bertram (2005) tuo teoksessaan laajasti esiin erilaisia teoreettisia lähestymistapoja, joissa tarkastellaan taideteoksissa kokijan kautta yhdistyvän muodon ja sisällön vaikutusta taideteoksen ja kokijan kanssakäymiseen. Kiinnitän näissä esseissä erityistä huomiota materiaallisen ja aistittavan muodon rooliin lukemisen kokemisessa, sillä haluan tutkia kokemuksen tuntuvaan ja aistittavaan, mutta ei vielä sanoitettavissa olevaa puolta.

Bertram (2005) esittelee erilaisia taiteesta taiteen materiaalisuuden perusteella muodostettuja käsityksiä. Tähän viittasin jo edellisessä esseessä havainnollistaakseni sitä, miten taiteen ole-
mista on pyritty ymmärtämään erojen ja yhtäläisyyksien kautta kiinnittämällä huomiota tiet-
tyihin piirteisiin. Lessingin jako aika- ja tilataiteisiin oli tästä yksi esimerkki. Toisenlainen
lähestymistapa on ollut erottelemisen sijaan pyrkimys yhdistää eri taiteenlajit jollain tapaa
yhteenkuuluviksi niiden erilaisuudesta huolimatta. Tästä keskeisenä esimerkkinä Bertram
käyttää Hegelin ajatusta taiteiden systeemistä.

Hegelin taiteiden systeemi nojaa ajatukseen sisällön ja muodon yhteenkuuluvuudesta. Muo-
dolla tarkoitetaan tässä yhteydessä taideteoksen konkreettista, aistittavaa ja materiaalista muo-
toa. Sisällön kohdalla Hegel puhuu yleisesti henkisestä taiteesta tai henkisestä sisällöstä.
(*Geistige im Kunst*). Tämä henkinen taiteesta on siis jotakin joka materialisoituu aistittavassa
muodossa taideteoksessa. Henkinen sisältö voi siis olla esimerkiksi se, mitä taideteos esittää,
miltä se näyttää, mistä se muistuttaa tai mitä se sanoo. Hegelin systeemi perustuu ajatukseen,
että muodon ja sisällön yhteenkuuluvuus toteutuu eri taiteissa erilaisissa suhteissa. Systeemin
keskellä toteutuu taiteen ideaali, jossa muoto ja sisältö ovat läsnä yhtäläillä. Aistittava materi-
aalisuus ja henkinen sisältö muodostavat systeemin kaksi äärilaitaa. Muodon tai sisällön ko-
rostuminen nähdään siis poikkeamana tästä ideaalista. Eri taiteet asettuvat eri kohdin tätä sys-
teemiä, riippuen siitä, miten aistittavuus ja materiaalisuus ja henkinen sisältö niissä painottu-
vat. Hegelin systeemissä taiteet, joissa aistittavuus ja materiaalisuus korostuvat, ovat ikään
kuin matkalla kohti taiteen ideaalia, kun taas taiteet, joissa sisältö painottuu muotoa enemmän
ohittavat tämän ideaalin. Systeemin järjestys kulkee siis aistittavuudesta ja materiaalisuudesta
henkiseen sisältöön, ja Hegelin kuvaamat taiteet muodostavat tämän systeemin järjestyksessä
arkkitehtuuri, kuvanveisto, maalaustaide, musiikki ja kirjallisuus. Ideaalilla tavalla muoto ja
sisältö kohtaavat kuvanveistossa ja systeemin ääripäät muodostavat arkkitehtuuri ja kirjalli-
suus. (Bertram, 2005, 82–85.)

Eri taiteet muodostavat siis taiteen yhtenäisyyden, joka toteutuu tässä taiteiden systeemissä
sitä kautta, että kaikissa niissä aistittava materiaalisuus ja henkinen sisältö toteutuvat erilaisissa
suhteissa. Bertram (2005) on yhtä mieltä Hegeliä kritisoineiden kanssa siitä, että Hegel yksin-
kertaistaa eri taiteenlajeja. Sen sijaan tuodessaan eri taiteenlajit yhteen niissä erilaisin tavoin
toteutuvana aistittavan materiaalisuuden ja henkisen yhteispelinä on Hegel Bertramin mielestä
oikeilla jäljillä. (Bertram, 2005, 88–90.)

Bertram (2005) itse puhuu taiteiden jännitekentästä. Kyse ei ole hänen mukaansa siitä, että aistittava materiaalisuus ja sisältö ainoastaan olisivat yksittäisissä taiteissa suhteessa toisiinsa, vaan myös eri taiteet ja niiden käyttämät erilaiset esteettiset materiaalit ja työstötavat ovat jännitteisissä suhteissa toisiinsa. Esteettiset materiaalit ja työstötavat ovat vuorovaikutuksessa yksittäisen taiteen sisällä, mutta myös yli taiteenrajojen. Tämä vuorovaikutus näkyy Bertramin mukaan muun muassa siinä, miten samankaltaiset esteettiset työstö- ja ilmaisutavat toistuvat eri taiteissa. Esimerkiksi rytmillä on keskeinen rooli niin musiikissa, lyriikassa, tanssissa, maalaustaiteessa kuin arkkitehtuurissakin. Muita useamman eri taiteenlajin jakamia tapoja työstää ja käyttää esteettistä materiaalia ovat esimerkiksi elementtien asettelu jollekin esteikolle, tilojen jakaminen tai muodostelmien tekeminen. Bertram pitää taiteiden välisen vuorovaikutuksen osoituksena myös sitä, kuinka eri taiteita tyypillisesti kuvaavilla sanoilla on mahdollista kuvata toisiakin taiteita. (Bertram, 2005, 99–103.) Äänellä esimerkiksi sävynsä ja värinsä, värien välillä voi vallita harmonia ja niin edelleen.

Esteettiset materiaalit eivät ole yhtä selvästi keskenään vuorovaikutuksessa, mutta Bertramin mukaan niiden keskinäinen yhteys syntyy taiteille ominaisesta yhteydestä ymmärrykseen. Taiteisiin liittyvä ymmärrys eroaa muusta ymmärryksestä. Kyse ei siis ole siitä, missä määrin esteettinen materiaali ja ymmärrys eri taiteissa toisiinsa suhteutuvat, kuten Hegelin taiteiden systeemissä, vaan siitä, että eri taiteet kuuluvat yhteen juuri erilaisuudestaan syntyvän jännitteen kautta. Erilaisuudesta huolimatta taiteiden materiaaleille ja työstö- ja ilmaisutavoille yhteistä on se, että ne muodostavat erityisen jännitteisen ymmärryksen muodon, jota voimme kutsua taiteeksi. (Bertram, 2005, 104–106.)

Taiteiden erilaisuus onkin Bertramin (2005) mukaan ehto esteettisen ymmärryksen mahdollisuudelle. Taiteiden materiaallinen erilaisuus synnyttää jännitteen, jonka kautta muodostuu erilaisia yhteyksiä esteettisen materiaalin ja ymmärryksen välille. Taiteiden erilaisuus muodostaa niiden välille jännitteisen yhteyden, jota ilman taiteita ei oikeastaan voi ajatella olevan. Bertramin mukaan taiteet siis ovat olemassa juuri suhteessa toisiinsa. Eri taiteita tulisikin ajatella tämän jännitekentän kautta ja taide kokonaisuutena tulee ymmärtää tällaiseksi suhderakenteeksi. (Bertram, 2005, 106–107, 109–110.) Palaan tähän jännitteisyyteen ja ymmärtämiseen seuraavassa esseessä.

Edellä kuvattu eri taiteiden jännitteinen yhteenkuuluvuus vaikuttaa Bertramin (2005) mukaan myös yksittäisiä taiteita tarkastellessa (Bertram, 2005, 108). Itsekin olen huomannut tämän siinä, kuinka olen tämän tutkimusprosessin aikana mielessäni verrannut kirjallisuutta kanssa-

käymiseen myös muiden taiteiden kanssa. Kun luen jotakin jostakin toisesta taiteenlajista kirjoitettua, saatan miettiä, mitä tämä sama ilmiö voisi tarkoittaa kirjallisuuden ja lukemisen kannalta. Tässä ei sinänsä ole mitään ihmeellistä, sillä emme koe maailmaa muutenkaan tarkasti yhden aistin kautta kerrallaan, ja kuten Bertram (2005) huomauttaa vastaa ajatus taiteidenvälisyydestä ja vuorovaikutteisuudesta näin ollen tapaamme aistia ja olla olemassa (Bertram, 2005, 96–97). Huolimatta siitä, että Bertramin kuvaamat erilaiset tavat ymmärtää taiteita erottamalla ne toisistaan tai pyrkimällä tuomaan ne yhteen yksinkertaistavat taiteita ja jäävät väistämättä vaillinaisiksi, ovat ne mielestäni tämän tutkielman kannalta kiinnostavia. Tällaisten kuvausten lukeminen auttaa tekemään omia havaintoja.

Esimerkiksi kirjallisuuden asemointi Hegelin taiteiden systeemin ei-materiaalisimmaksi taiteeksi auttaa ymmärtämään sitä, miksi lukiessa sisältö ja tulkinta tuntuvat korostuvan ohi materiaalisuuden. Mielestäni tämä vahvistaa sitä ajatusta, että kirjallisuuden lukemiseen olennaisesti liittyvä kokemuksellisuus ja affektiivisuus ovat olleet vähemmän ilmiselvää tai ehkä oikeastaan vähempiarvoista. Myös Hegel arvottaa taiteiden systeemissään kirjallisuuden henkisisällöllisen puolen sen aistittavaa ja materiaalista puolta merkityksellisemmäksi. Voi olla, että juuri tästä vähempiarvoisuudesta johtuen lukemiseen liittyvä aistittavuus ja materiaalisuus ovat jääneet herkemmin vaille huomiota. Vaikkakin myös kirjallisuudessa kohtaamme esteettistä materiaalia, jonka materiaalisuutta ei voi mitenkään olla huomaamatta, kuten tulen myöhemmin osoittamaan muun muassa Kaisa Kurikan (2016) artikkelia käsitellessäni.

Kainulainen (2016b) käsittelee teoksessaan *Runon tuntu* rytmiä ilmaisun tapana runojen lukemiseen liittyen. Rythmi runoudessa syntyy tavoista käyttää kieltä, mutta Kainulainen huomauttaa, että rytmi, toisin kuin sanat, ei perustu tarkoiteille tai viittauksille. Rythmi ilmaisun muotona ei vielä itsessään viittaa tiettyyn sisältöön. Rythmi sen sijaan tuo esiin ilmaisua, esimerkiksi äänteiden fyysistä ulottuvuutta. Runon kielellinen ilmaisu on aistimellista ja aineellista. Rythmi kuuluu ruumiillisuuteen muutenkin. Kainulainen kirjoittaa kuinka rytmi jäsentää fyysistä elämäämme muun muassa hengityksessämme, sydämenlyönnissä ja askelluksessa. Runossa ovat kuitenkin läsnä sekä rytmien aineellinen vaikutus että sanojen toisaalle viittaavat merkitykset. (Kainulainen, 2016b, 10, 14, 17–19.)

Rytmin ja sen tunnun tarkastelu havainnollistaa Kainulaisen (2016b) mukaan runon ja lukijan vuorovaikutusta eli kanssakäymistä. Rythmi ilmenee toiminnallisena, ja onkin Kainulaisen mukaan runon keskeinen toimija, joka vaikuttaa, oli kyse sitten mitallisesta tai vapaasta rytmistä. Kainulainen kirjoittaa erilaisista rytmeistä, esimerkiksi äänteellisestä, mitallisesta ja

sanastollisesta toistosta, vapaasta rytmistä, menetelmällisestä rytmistä ja kokeellisesti virtaavasta rytmistä. (Kainulainen, 2016b, 9, 14 17, 19.)

Toistoon liittyy muuntelu ja tästä syntyvä liike. Toisteisesta rytmistä ja sen vaikutuksesta Kainulainen käyttää esimerkkinä Edgar Allan Poen runoa *Korppi*, jonka mitallinen ja toistuva rytmi luo kauhun tunnelmaa: rytmi pitää tiukasti otteessaan ja tunnelma toistuu toistumistaan. Mitallisen runon tuntua voimistaa ääneen lukeminen. Ääneen lukemisen tuntua voimistavasta vaikutuksesta Kainulainen kirjoittaa pariinkin kertaan. Aistiminen voimistuu, sillä ääneen lukiessaan lukija paitsi kuulee sanojen ja äänteiden soinnin, hän voi myös maistella sitä suussa ja tuntea resonanssin väreilevän kehossaan. (Kainulainen, 2016b, 15–16, 18, 42.) Lisäksi ääneen lukemiseen tulee mukaan tekstin tulkinta. Äänensävyt ja -painot ääneen lukiessa saattavat paljastaa lukijan kokemuksesta jotakin, joka ei vielä tietoisesti sanallistu, mutta on läsnä hänen tulkitessaan tekstiä äänellään.

Menetelmällisessä runossa ilmaisu ja sen toiminta korostuvat, sillä sisältö on muotoon nähden toissijaista. Kielen aineellinen tuntu korostuu, mikä lähentää lukijaa tekstiin. Toisaalta samaan aikaan läsnä oleva kokeellisuus voi Kainulaisen (2016b) mukaan etäännyttää lukijaa tekstistä. Myös tällaisessa lähentämisen ja etäännyttämisen välisessä liikkeessä on aistittavissa rytmiä, joka tuntuu lukemisessa. Kainulainen puhuu tekstin tunnusta ja lukemisesta tuntutilana. Tuntutila jäsentää tekstin tunnun havaitsemista. Tämä tuntu tihentyy kielen liikkeessä, ja tätä liikettä lukija aistii ja havainnoi lukiessaan. Tähän tuntuun yhdistyy havaitsemisen ohella tulkitseminen, kuten kuvasin äsken ääneen lukemisesta kirjoittaessani. Myös Kainulaisen mukaan tekstin kokeminen ja tulkitseminen yhdistyvät. Tunnustelun kautta tunteminen kytkeytyykin tietämiseen, mutta samalla tuntu on ruumista lähellä. Rytmiä tunnustelemalla voi tehdä havaintoja sen vaikutuksista. Tämä vaikutus voi muodostua esimerkiksi kokemukseksi runon omituisuudesta, tenhoavuudesta, tuttuudesta tai vieraudesta. Vaikutus voi heijastua myös runouteen kohdistuviin asenteisiin. (Kainulainen, 2016b, 9, 13, 18, 22–23.)

Myös Helena Kallion vuonna 2009 julkaistussa runokokoelmassa *Kalarakastaja* on Kainulaisen (2016b) mukaan toistoa, mutta verrattuna Poen runoon rytmi on hyvin erilainen. Kainulainen kuvaa teoksen muodostuvan toisiinsa kytkeytyvistä runopaloista, jotka liikkuvat aaltojen tapaan. Tekstin lukijaan tartuttama rytmi on vellovaa ja vyöryvää liikettä, joka sekin tempaa mukaan rytmiinsä ja saa antautumaan sen liikkeelle. Näissä runoissa toisto on vedenkaltaista; myös sanastossa toistuvat veden eri muodot. Kainulainen kuvaa liikkeen näyttävän suoraviivaiselta, mutta että se onkin tarkemmin tunnustellen kerrostunutta. Siinä on suoravii-

vaisuuden lisäksi kiertoa ja uusintamista. Ilmaisun tapa ja muoto tukevat Kainulaisen mukaan toisiaan, kuten Poenkin runossa, jossa toisteinen rytmi oli yhtä uhkaavan tunnelman kanssa, mutta runoon jää myös riittävästi arvoituksia. (Kainulainen, 2016b, 36–37.)

Bertram (2005) keskittyy teoksessaan käsittämään taiteen kokijassa tapahtuvaa ymmärtämisen prosessia ja taideteosten aistittavuuden ja materiaalisuuden suhdetta esteettiseen kokemukseen ja ymmärtämiseen. Taiteen kanssa kanssakäymisessä ymmärrys liittyy usein sekä käsillä olevaan taiteeseen että itseen. Bertram ei kuitenkaan niinkään pureudu siihen, miten tämä taiteen aistittavuus ja materiaalisuus vaikuttaa myös ruumiillisina tuntuina. Siksi on ollut mielenkiintoista lukea Bertramia ja Kainulaista (2016b) yhdessä. Bertramin esitys on toki laajempi filosofinen esitys taiteen ymmärtämiseen liittyvistä kysymyksistä, siinä missä Kainulaisen teos keskittyy lukijan ja runon kanssakäymiseen, ja erityisesti rytmin tuottamiin kokemuksiin ja tuntemuksiin tässä kanssakäymisessä.

Bertramkin käyttää havainnollistavina esimerkkeinä erilaisia taideteoksia, joiden materiaalisuuden ja aistittavuuden piirteiden vaikutusta ymmärtämiseen hän kuvaa. Hänen perusajatukseenahan on, että materiaalisuus ja aistittavuus vaikuttavat keskeisesti ymmärtämiseen, joten olisikin hankala puhua materiaalisuudesta ja aistittavuudesta ilman puhetta todellisista taideteoksista, joissa tämä materiaalisuus ja aistittavuus ovat olemassa. Kainulaisen kautta pääsee kuitenkin vielä lähemmin tarkastelemaan yhtä esteettistä materiaalia, kieltä, sekä yhtä esteettistä työstö- ja ilmaisutapaa, eli rytmiä, ja niiden vaikutusta lukijan kokemiseen. Tässä esseessä olen esittänyt tästä rytmin toiminnasta ja lukijan tuntemuksista joitakin esimerkkejä. Vieläkin havainnollisemmaksi esteettisen materiaalin ja ilmaisutavan vaikutus tulee kuitenkin tarkasteltaessa sellaisia teoksia, jotka aiheuttavat lukijassa hämmennystä. Tätä käsitelen seuraavassa esseessä.

5.3 Ymmärryksen rajoilla

Bertram (2005) puhuu ymmärtämisestä esteettisen kokemisen yhteydessä. Se on hänen mukaansa välttämätön näkökulma tarkasteltaessa kanssakäymistä taideteoksen kanssa. Missä määrin ymmärrys liittyy esteettiseen kokemukseen? Taideteoksen materiaalisuudesta johtuu, että siitä on muodostettavissa sen eri elementtien varassa rajattomasti erilaista ymmärrystä ja tulkintoja. Jokin yksittäinen elementti tai piirre voi muuttaa ymmärtämisen suuntaa. Elementit tulevat ymmärretyksi suhteessa toisiinsa, ja näin ollen yhden elementin muuttuessa kokonaisuuskin muuttuu. Vaikka kirjoitan kokonaisuus, en tarkoita, että esimerkiksi lukija ymmärtäisi

lukemastaan kaiken siihen potentiaalisesti liittyvän, sillä tämä olisi mahdotonta. Taideteosten ymmärtäminen on Bertramin mukaan pikemminkin hapuilevaa ja vaillinaista. (Bertram, 2005, 218–219, 223, 225.)

Bertramin (2005) mukaan taideteokseen liittyvä ymmärrys tulee käsitettäväksi juuri tutkivalta sitä, miten taideteos on tehty, eli tarkastelemalla sen käyttämää esteettistä materiaalia ja työstö- ja ilmaisutapoja. Esteettinen kokemus on hänen mukaan kokemus ymmärtämisestä, jossa ymmärtämiseen liittyvä aistittava materiaalisuus tulee ilmeiseksi. (Bertram, 2005, 214, 227.)

Edellisessä esseessä toin esille Kainulaisen (2016b) mainitsemia esimerkkejä, joissa ilmaisun tapa ja muoto tukevat toisiaan. Helena Kallion runoissa huomio kiinnittyy rytmiin ja sen materiaalisuus on ilmeistä, mutta ei kuitenkaan silmiinpistävää. Viittasin Kainulaisen kirjoittaneen, että runoon jää kuitenkin riittävästi arvoituksia. (Kainulainen, 2016b, 36–37.) Runoudesta ja muusta taiteesta löytyy paljon esimerkkejä, jossa arvoituksellisuus on hallitsevaa. Ilmaisun tapa ja muoto eivät välttämättä tue toisiaan, vaan niiden välillä on jännite. Esimerkkinä muodon ja sisällön välille muodostuvasta jännitteestä Kainulainen (2016b) käyttää proosarunoa. Sen laatikkomainen muoto ja suorasanaisten rytmi yhdistettynä sisällön monikerroksisuuteen luo jännitettä. (Kainulainen, 2016b, 18–19.)

Bertramin (2005) mukaan jännittyneisyys on perustavanlaatuista kaikelle taiteelle, kuten käy ilmi hänen ajatuksistaan taiteiden jännitekentästä. Eri taiteiden käyttämien esteettisten materiaalien ja työstö- ja ilmaisutapojen erilaisuudesta johtuva jännitteisyys on läsnä taideteoksissa silloinkin, kun kyse ei ole ristiriidasta. (Bertram, 2005, 237–238.) Toisinaan jännite venyy äärimmilleen. Esimerkiksi nykyrunoilta keinona tyypillinen kokeilevuus ja sietokyky koetteleva ilmaisu liikuttaa lukijaa eri tavalla kuin tuttuudellaan puoleensa vetävä ilmaisu (Kainulainen, 2016b, 10–11).

Kokeellisessa ja menetelmällisessä runoudessa runon materiaalisuus usein korostuu. Esimerkiksi runo, jossa ei ole totutusti merkitseviä sanoja voi aiheuttaa tyrmistystä lukijassa. Tosin tällainen vieraan kielenkäytön kanssa yhteen törmäämisen aiheuttama tyrmistyminen voi olla myös positiivisesti latautunutta yllättymistä. (Kainulainen, 2016b, 23–24.) Arvoituksellisuuden venyminen äärimmilleen voi toista lukijaa kiehtoa, siinä missä toista se kenties ärsyttää. Kieleen esteettisenä materiaalina kokeellisesti ja menetelmällisesti suhtautuva runo saa pohtimaan sanojen ja niiden tarkoitteiden välisen yhteyden kiinteyttä. Sanat viittaavat toisaalle,

mutta niiden käsitteelliset tarkoitteet liikkuvat pois paikoiltaan, eikä se mihin sana viittaa olekaan pysyvää (Kainulainen, 2016b, 68).

Kainulainen (2016b) kirjoittaa, kuinka koettelevaa runoa lukiessa lukija saattaa mielessään kysyä, mitä tämä oikein on (Kainulainen, 2016b, 108). Materiaalin korostumisen hämmentävä tuntu voi siis johdattaa pohtimaan niitä taiteen ominaisuuksia, joita kuvasin ensimmäisessä esseessä Bertramin (2005) kutsuvan taiteen puuttuvaksi itsestäänselvyydeksi ja jatkuvaksi kyseenalaisuudeksi. Myös Kainulainen (2016b) kirjoittaa, että tämän tapaisen kysymyksen äärelle joutuminen siirtää lukijan huomion tietyn runon ääreltä laajemmalle, esimerkiksi runouden ja kielen tai maailman ja sen toiminnan pohtimiseen (Kainulainen, 2016b, 108.)

Materiaalin silmiinpistävästä ja hämmentävästä korostumisesta kanssakäymisessä taideteoksen kanssa Bertram (2005) puhuu ymmärryksen rajoille joutumisena. Kokiessaan taideteoksen materiaalin käsittämättömänä, kokija kokee samalla ymmärryksensä rajallisuuden. (Bertram, 2005, 238.)

Ymmärryksen rajoille saattaa joutua esimerkiksi silloin, kun taideteos on kooltaan ja laajuudeltaan käsittämättömän suuri. Se ikään kuin levittäytyy laajemmalle kuin kokijan näkökenttä. Teoksesta ei synny kokonaiskuvaa, vaan se on hahmotettavissa fragmentaarisesti. Teoksesta on hankala saada kokonaiskuvaa myös silloin, kun se koostuu suuresta määrästä yksityiskoh-
tia. Kirjallisuudesta Bertram nostaa tästä esimerkiksi Marcel Proustin romaanisarjan *Kadonnutta aikaa etsimässä*, jonka osien paikantamista osaksi kokonaisuutta hän kuvaa mahdottomuudeksi. (Bertram, 2005, 241–242.) Samankaltaisen mahdottomuuden eteen joutumista kuvaa Kaisa Kurikka (2016) Irmari Rantamalan teoksen *Harharma* lukemista käsittelevässä artikkelissaan, johon palaan pian.

Bertram (2005) huomauttaa, että kaikkiin taideteoksiin ja niiden ymmärtämiseen liittyy tällainen kompleksisuus. Kuvasin tätä myös esseen alussa. Toisissa teoksissa tämä korostuu, jolloin tulemme kiinnittäneeksi siihen huomiota. Toinen piirre, jonka korostuminen esteettisessä materiaalissa synnyttää kokemuksen ymmärryksen rajoista, on sellainen materiaalisuus, joka korostaa ymmärtämiseen liittyvää kehkeytymistä. Bertram käyttää tästä ilmaisua *Zeichenvorspiel*, eli kyse on eräänlaisesta ymmärryksen esinäytöksestä. Hän kirjoittaa, että taideteoksien ymmärtäminen on perustavalla tavalla aina tuloillaan, *im Werden*. Jälleen Bertram korostaa, että tämä kehkeytyvän ymmärryksen prosessi on osa kaikkea taiteeseen liittyvää ymmärrystä, silloinkin kun se on huomaamatonta. Ymmärryksestä yleensä tullaan siis tietoiseksi ymmärryksen rajoilla. (Bertram, 2005, 243–248.)

Bertram (2005) siis kuvaa kirjassaan sellaisia taideteoksia, joissa materiaali silmiinpistävästi korostuu siksi, että niiden kautta ymmärryksen ja sitä kautta myös esteettisen kokemuksen muuten huomaamatonta syntyä on mahdollista tehdä näkyväksi. Kainulainenkin (2016b) kirjoittaa, että jännitteen havainnoinnissa on etuna se, että runon muotoa on vaikea sivuuttaa. Hänkin kuitenkin korostaa, ettei esimerkiksi uusi ja outo ole runouden itsetarkoituksellinen tavoite, tai että jos tällaiseen tavoitteeseen pyrittäisiin, voisivat runojen muut merkitykset, kuten tuttuus ja tunnistettavuus jäädä huomaamatta. (Kainulainen, 2016b, 12, 67–68.) Vieraus ei ole absoluuttista, mutta havainnollista se on. Kokeellisuudenkin Kainulainen (2016b) kuvaa lopulta yhteiseksi piirteeksi kaikelle taiteelle. Hän kirjoittaa, että laajasti ajatellen kokeellisuus voi olla esimerkiksi uusien muodon tai sisällön ratkaisujen etsimistä. (Kainulainen, 2016b, 67.)

Nämä näkökulmat ovat vaikuttaneet siihen, miksi myös näissä esseissä lukemisen esteettisyyden ja kokemuksellisuuden tarkastelun yhteydessä puhutaan niin paljon runojen lukemisesta. Painotus ei siis johdu siitä, etteivätkö esteettisyys ja kokemuksellisuus olisi keskeistä ja oleellista myös esimerkiksi proosan lukemiselle. Kyse on siitä, että runoudessa selkeämmin leikitellään muodon ja sisällön välisellä jännitteellä sekä kielen aistittavuudella ja materiaalisuudella. Myös romaanikirjallisuus voi koetella lukijaa ja viedä hänet ymmärryksensä rajoille. Seuraavaksi kuvaan yhtä tällaista tapausta.

Kaisa Kurikka (2016) tarkastelee artikkelissaan *Kolmen pisteen tunteet. Irmari Rantamalan Harhama ja eksessin affektit* vuonna 1909 julkaistua Irmari Rantamalan teosta nimeltä *Harhama*. Hän kuvaa teoksen luonnetta moniaalle rönsyäväksi ja ylitsevuotavaksi, hallitsemattomaksi runsaudeksi ja päälle vyöryväksi, rajoittamattomaksi virtaukseksi. Hän tarkastelee teosta eksessin affektin käsitteen avulla, ja juuri affektivisuuden kuvaus nousee keskeiseksi keinoksi saada otetta teoksen ylenmääräisyydestä. *Eksessiä* sanana Kurikka kuvaa *liikaa* monipuolisemmaksi, *liikaan* herkästi liittyvien negatiivisten konnotaatioiden vuoksi. Liian lisäksi eksessin voi hänen mukaansa ymmärtää myös merkityksessä *enemmän*. *Harhamassa* onkin hänen mukaansa liiallisuuden vaikutelman lisäksi vaikutelma ”jostakin enemmästä, muusta, toisesta.” Eksessin affekti hahmottuu Kurikan mukaan teoksen komposition toiminnallisesta logiikasta. Teos muodostaa jatkuvasti uusia mahdollisia kytköksiä tuottavan suhdeverkon. Kurikka kuvaa muun muassa teoksen pituuden (1803 sivua), sen tapahtumien monihaaraisuuden sekä erilaisten rinnakkaisten tasojen eksessiivisyyttä. (Kurikka, 2016, 86–89, 93.)

Kuvaukset *Harhamasta* ja sen lukemisesta havainnollistavat, mitä Bertram (2005) tarkoittaa ymmärryksen rajoille joutumisella, ja että sitä tapahtuu *Harhamaa* lukiessa koko ajan. Useamman lukukerran ja muistiinpanojen kirjoittamisen avulla Kurikan onnistuu saada otetta romaanista, tai ainakin joistakin sen piirteistä. Kuten Kurikka (2016) toteaa, kokonaisluenta olisi hulluutta, ja artikkelissaan hän keskittyykin teoksen kolmeen elementtiin eli teoksen toiminnalliseen logiikkaan, teoksen mottoihin ja kolmen pisteen käyttöön toistuvana ilmaisukeinona (Kurikka, 2016, 87.)

Artikkelissa olisi paljonkin mielenkiintoisia esimerkkejä ja huomioita aistittavuudesta ja materiaalisuudesta sekä niiden korostumisesta *Harhamassa*. Nostan tässä esiin nuo kolme pistettä, joihin Kurikka viittaa myös artikkelinsa otsikolla. Kolme pistettä toistuu teoksessa usein, ja niiden avulla ilmaistaan esimerkiksi keskenjäämistä tai avointa loppua. Kurikka kuvaa kolmen pisteen saavan aikaan ruumiillisia tuntemuksia: silmien levottomuutta ja toisaalta hidastumisen tunnetta. Hän kirjoittaa välimerkin toimivan kuin hidastemerkkinä. Se ei katkaise virkkeiden liittymistä toisiinsa, vaan pikemminkin korostaa niiden kytkeytymistä. Kolmen pisteen käyttö korostaakin Kurikan mukaan teoksen taipumusta rakentaa intensiivisiä suhteita eri tasojen välille. Välimerkki luo rytmiä sekä tauoilla että jatkuvuudella. (Kurikka, 2016, 101.)

Tällainen välimerkkien ylenmääräisyys on tutumpi nykyrunoudesta kuin proosasta. Kainulainen (2016b) kuvaa Harry Salmenniemen *Virrata että* (2008) -runokokoelman merkitsevää välimerkkien käyttöä. Hän kuvaa esimerkiksi sanavirran etenemisen tuntua rauhoittavaa ja sitä rytmittävää pilkutusta. Muut merkit, kuten aaltosulkeet tai puolipisteet, luovat nekin runon rytmiin pysähdyksiä. Välimerkit ovat visuaalisia, ja koska niihin ei liity äänteellisyyttä toisin kuin muuhun tekstiin, ne tuovat siihen myös hiljaisuutta. Kainulainen kirjoittaakin, että kuulumattomien merkkien tehtävän voi ajatella olevan erilaisten ilmaisuvaihtoehtojen rinnakkaisuuden esittäminen. Näkeminen ja kuuleminen yhdessä rytmittävät lukemista. (Kainulainen, 2016b, 110–111.)

Erään *Harhaman* katkelman kautta Kurikka (2016) tarkastelee, miten kolme pistettä osallistuvat myös erilaisten aistimuksellisten kuvien tuottamiseen. Linaan katkelman tähän, jotta sitä olisi helpompi käsitellä:

He soutavat Riuttalan kuulua selkää... kirkkoveneiden ikitietä... virsien vanhaa ulappaa... Se selkä on nyt kaunis, kuin kirkkolaulu... Sinisotkat uivat veneen vanavedessä... Sen edessä laulavat allit... Nukkuvan aallon alla helottaa kirkas päivän kuva taivaan siniontelolla... rannat

riippuvat vedessä kuvina... veneen väre vierii, kuin kaunis virsi pitkin järven rasvatyyntä...
(*Harhama*, s. 1415, viitattu teoksessa Kurikka, 2016, 102–103.)

Kurikka kirjoittaa sitaatin kuvaamista näkymistä, jotka pursuavat muun muassa kuulokuvia ja näköaistihavaintoja. Kuvaus vie lukijan mukanaan järvelle katsomaan ja soutamaan. Näkemisen lisäksi sitaatissa tulee Kurikan mukaan esiin kuulohavainto, mikä liittyy sitaatissa kuultavissa olevaan allitteraatioon eli alkusointuihin ja äänneiden toistoon. Teoksessa on paljon erilaisia päällekkäisiä aistimuksia. Kolme pistettä vaikuttavat sitaatissa myös sillä tavalla, että lukija ikään kuin siirtyy omasta lukemisen ajallisuudestaan mukaan romaanin nykyisyyteen. (Kurikka, 2005, 102–103.)

Harhaman lukemiseen liittyvää ajallisuutta Kurikka (2016) kuvaa myös hitaana affektiivisena kulkuna. Lukeminen on hidasta kulkemista ”juonien yhdistämisen, niiden sisäistämisen ja jonkinasteisen ymmärtämisen kautta turhaantumiseen, luopumiseen kaikista lukemisen aikana tapahtuneista muutoksista”. Lukemiseen käytetty aika ja ajattelu muuttuvat turhiksi, tai ainakin turhauttaviksi, teoksen jatkuvan haarautumisen myötä. Näin Kurikka tuo esiin myös *Harhaman* lukemiseen liittyvää prosessuaalista liiallisuutta. (Kurikka, 2016, 99.) Bertram (2005) kirjoittaa korostuvan materiaalisuuden ohella ymmärrystä häiritsevistä prosessuaalisuudesta. Sen hän kuvaa olevan kompleksisuutensa vuoksi vaikeammin havaittavissa, mutta Kurikka onnistuu kuvaamaan myös sitä. (Bertram, 2005, 274, 293.)

5.4 Lukemisesta kommunikointi ja kokemuksen sanoittamisen ongelma

Edellä kuvatusta Kurikan (2016) artikkelista käy hyvin ilmi lukukokemuksen vaikutus luetusta tehtyyn tulkintaan, tai tulkitsemisen mahdollisuuksiin. Artikkelin aluksi Kurikka kuvaa lukemisen hänessä herättäneitä tunteita. Ensimmäisen lukukokemuksen hän kuvaa lanvistaneen ja ihmetyttäneen. (Kurikka, 2016, 85.) Tämä sanallistuu muun muassa seuraaviksi kysymyksiksi:

Tästäkö romaanista minun pitäisi pystyä sanomaan jotakin? Tätä teostako minun pitää tutkia? Sehän on kaaos! Vai voisiko se olla ironiaa, jopa parodiaa? (Kurikka, 2016, 85.)

Ensimmäinen lukeminen sai aikaan myös ruumiillisia kokemuksia kuten päänsärkyä ja uupumusta. Toista lukukertaa Kurikka lähestyi muistivihkon avulla. Muistiinpanoja kirjoittamalla oli tarkoitus yrittää edes jollakin tavalla jäsentää teoksen herättämiä ajatuksia. Edelleen jokai-

nen uusi lukukerta saa Kurikan mukaan hänessä aikaan tuntemuksia, joita on mahdotonta paikantaa mihinkään tiettyyn yksittäiseen elementtiin teoksessa. (Kurikka, 2016, 85.)

Ilman näitä lukemisen kokemiseen liittyviä kuvauksia *Harhamasta* välittyisi minulle artikkelin kautta erilainen kuva. Lukemiseen liittyvien tuntemusten tarkastelu yhdessä teoksen piirteiden kanssa tuottavat tietoa tutkimuksen kohteena olevasta teoksesta. Lukukokemuksesta ja teoksesta sanallisesti otteen saaminen vaikuttaa *Harhaman* kohdalla olevan mahdollista ainoastaan erilaisten tuntemusten kuvauksen kautta. Puhtaasti tiedollinen tulkinta ei onnistuisi kuvaamaan teosta. Ruumiillisessa ja sanomattomassa piilevään tietoon huomion kiinnittäminen ottaa paremmin huomioon teoksen kokonaisuutena.

Lukukokemuksiin liittyvää sanallistamisen ongelmaa ajatellen kuvaavaa on myös Kurikan teoksen lukemisessa syntynyt sana *harhamoida*, jota hän käyttää teoksesta kirjoittaessaan (Kurikka, 2016, 89). Kun lukukokemuksen sanallistaminen vaikuttaa yhtä aikaa mahdottomalta ja välttämättömältä, onkin siis ehkä keksittävä uusia sanoja.

Kainulainen (2016b) kirjoittaa tekstin aiheuttavan vain osan lukemisen tapahtumasta ja toiminnasta ja siitä syntyvistä tulkinnoista. Lukija valikoi sekä affektiivisen orientaation että tiedollisen kehystämisen kautta, mitä hän lukemastaan nostaa tulkittavaksi. Lukukokemukseen liittyvät affektiivisuus ja tietäminen vaikuttavat molemmat siitä tehtyyn tulkintaan, ja sitä kautta siihen, miten teosta arvioidaan ja käsitellään, vaikka helposti nämä vaikutukset hahmotetaan teoksen ja tekstin ominaisuuksiin liittyviksi. (Kainulainen, 2016b, 146.)

Tämä affektiivisuuden vaikutus tulkintaan on tarkastelun kohteena Kainulaisen (2016a) artikkelissa *Lukemisen tuntutiloja. Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Saira Susiluodon runojen vastaanotosta* Aineistona toimivat kriitikoiden nykyrunoudesta kirjoittamat kritiikit. Kritiikkien kohteena olevat teokset ovat erilaisia, ja niissä käytetyt ilmaisukeinot eroavat affektiivisuuden näkökulmasta esimerkiksi sen mukaan kuinka tutuilta tai vierailta ne tuntuvat. Koska vieraus ja jännitteisyys ovat affektiivisuuden tarkastelun kannalta havainnollisinta, nostan tässä esiin Kainulaisen tekemiä huomioita liittyen Harry Salmenniemen *Virrata että* (2008) -teoksesta kirjoitettuihin kritiikkeihin.

Kainulainen (2016a) lukee kritiikeistä muun muassa hämmennystä, joka kumpuaa pettymyksen ja täyttymättömyyden tunteesta. Hän kirjoittaa, että esimerkiksi etäälle jäämisen tuntu todistaa liikkeen tunnusta ja vuorovaikutuksen toteutumisesta, vaikka juuri vuorovaikutus kritiikeissä kyseenalaistetaan. Tämä tekstin kyky liikuttaa ja sen tuntu yhdistävät teoksesta

kirjoitettuja kritiikkejä, ja liike vaikuttaa Kainulaisen mukaan olennaisesti lukemisen affektii-visuuteen Salmenniemen teoksessa. Tekstin kielellisesti kohosteiset eli silmiinpistävät piirteet tulkitaan oudoiksi ja vieraiksi, ja syntyy kokemus tekstin vaikenemisesta. Tämä kokemus voi Kainulaisen mukaan viitata siihen, että lukemisen tuntutilan fyysisyyttä on hankala tunnistaa ja sanallistaa. Tämä aiheuttaa hämmennystä, joka tulkitaan osaksi koko teosta. (Kainulainen, 2016a, 138–139.)

Kriitikkolukijat tutkijalukijoiden ohella ovat eräänlaisen sanallistamisen pakon edessä lukies-saan. Yhtenä erona tutkimuslukemiseen on, että kriitikolla on käytettävissään vähemmän ai-kaa ja tilaa. Kokemus voi syntyä ja sanallistua kuitenkin viiveellä. Varsinkin epäsymmetrisessä tilanteessa, jossa runon liike koetaan häiritseväksi, sopimattomaksi tai epämieluisaksi ru-non sisältömerkityksen muodostuminen ikään kuin viivästyy (Kainulainen, 2016b, 19).

Kainulainen (2016b) pohtii Silja Järventaustan runoteoksen *Patjalla meren yli* (2006) kohdal-la omaa hämmennystään teoksen lukemisen äärellä ja teoksesta aikanaan kirjoittamaansa kri-tiikkiä. Runoissa runojen minä vaikuttaa havainnoivan kokemuksiin ikään kuin ulkopuolise-na. Runojen lauseet liikkuvat, mutta lauseiden sisällöt eivät nivelly toisiinsa. Siisti ja selkeä muoto pitää niitä kuitenkin kasassa. Sisällön epämääräisyys ja pyrkimys sanoittaa hankalasti sanoitettavissa olevaa asettuu jännitteisesti vasten ilmaisutavan selkeyttä. Kainulainen kuvaa olleensa teosta arvostellessaan hämillään. Ilmaisutavan selkeys sai aikaan kokemuksen tyh-jyydestä ja vastavuoroisuuden puutteesta; ilmaisu oli selkeydessään näennäisen eleetöntä. Kainulainen kuvaa myöhemmin ymmärtäneensä teosta paremmin kiinnitettyään huomiota lukukokemukseensa. Keskittyminen runon minään ja odotus tämän minuuden sanallistumisesta teoksessa ei lopulta vastannutkaan lukemisesta syntyneitä kokemuksia, mikä aiheutti häm-mennystä. Kainulainen kirjoittaa, että se mitä hän koki ja tunsikin lukiessaan ei hahmottunut analyttisesti siitä kirjoittaessa. Se jäi kuitenkin kaihertamaan ja prosessoitui ajan kuluessa. (Kainulainen, 2016b, 69–71.)

Kainulainen (2016b) kirjoittaa runon sisällön edustavan sanomattoman ilmaisun pyrkimystä tulla sanotuksi. Mutta esimerkiksi rytmiä ei Kainulaisen mukaan voi suoraan sanallistaa. Sen sijaan rytmi *toimii*. Rytmien toiminta, joka voi olla esimerkiksi toistoa, vaihtelua ja liikettä, on sanoittamisen sijaan tunnusteltavissa ja aistittavissa. Kuten Kainulainen toteaa, erilaisten symbolisten merkitysten etsimisestä voi tulla hukcareissu. Runo toimii Kainulaisen mukaan pikemminkin vuorovaikutukseen kutsuvana. (Kainulainen, 2016b, 60, 67, 111–112.) Kom-munikaatio, joka lukemiseen liittyy, onkin nimenomaan tämä kutsu vuorovaikutukseen eli

vuorovaikutuksen mahdollisuus. Tällaisessa kommunikaatiossa ei ole kyse viestin välittämisestä. Samaan tapaan kuin on ero siinä, puhutteleeko runo vai sanooko se jotain.

Tähän runon kutsuun vuorovaikutukseen ja pyrkimykseen tulla sanoitetuksi liittyy epäsuoralla tavalla myös tietäminen. Kainulainen (2016b) kirjoittaa, että ”luettaessa voi materialisoitua sellainen, jota vain aavistellaan tai voidaan tuntea, ei niinkään tiedetä.” Tämä kokemus on minulle tuttu. Ajattelen tilannetta, jossa luen ja jonkin lauseen tai ajatuksen myötä jokin tuntuu lokahtavan paikalleen. Tällöin luettu tuntuu jollain tapaa vastaavan jotakin kokemustani. En välttämättä edelleenkaan osaisi pukea tätä kokemusta sanoiksi, tai osoittaa sen yhteyttä lukemaani. Pyrkimys sanoitetuksi tulemiseen toimii myös näin, ja tällainen epämääräinen vastaavuus voi tuntua totuudenmukaisemmalta kuin kokemuksen pukeminen selkeästi kielelliseen muotoon. Joskus tuo lokahtaminen aiheuttaa myös väristyksiä kehossa ja mielessä. Kokemus hakeekin ehkä kommunikoiduksi pyrkiessään muita muotoja kuin vain kielellisiä tai sanallisia.

Kommunikoiminen kutsuna vuorovaikutukseen osana kanssakäymistä taiteen kanssa vie minut ajatuksissani museoon. Jostain syystä, kun näen taidemuseoissa veistoksia ja muita kolmiulotteisia teoksia, minun alkaa tehdä mieli liikkua. Olen pohtinut, että tämä voi olla jonkinlaista halua reagoida teokseen jatkamalla ja kuvittelemalla sen liikettä. Varsinkin ihmisiä esittävästä veistoksista syntyy mielikuva pysäytetystä liikkeestä. Tällainen kutsu vuorovaikutukseen on tuntunut voimakkaalta, sillä muunlainen liikkuminen kuin kävely teoksen luota toisen luo ja ajoittainen jotakin teosta kohti ojentuminen tuntuisivat näyttelytiloissa herkästi radikaaleilta. Toisenlainen esimerkki kutsusta vuorovaikutukseen on, kun joskus lukiessani minun alkaa tehdä mieli kirjoittaa. Tämä mieliteko ei useinkaan liity lukemani tekstin sisältöön, vaan pikemminkin sen materiaalisuuteen. Ilmeisesti kohdatessani kieltä esteettisenä materiaalina, haluan alkaa itsekin käyttää sitä.

Kumpaankin näistä esteettisistä kokemuksista liittyy huomion kiinnittyminen taideteoksen materiaalisuuteen ja halu reagoida siihen. Taideteokseen liittyvää kokemusta voi siis ilmaista ja kommunikoida muutenkin kuin pyrkimällä löytämään kokemusta vastaavat sanat; sitä voi ilmaista esimerkiksi toimimalla ja teoksen esteettiseen materiaaliin ja sen työstö- ja ilmaisutapoihin samaistumalla.

6 Pohdinta: Esseiden jälkeen

Tutkielmani alkaa lähestyä loppuaan, mutta keskeneräisyys jatkuu. On kuitenkin aika pysähtyä lyyrinen ajattelu ja katsoa mihin on päädytty. Tämä viimeinen luku päättää tämän tutkielman ja sulkee jälleen raamit esseiden jälkeen. Pohdin ja arvioin sitä, miten olen onnistunut esseiden avulla tavoittamaan lukemista esteettisenä kokemuksena. Tutkielman luonteesta johtuen en esittele kokoavasti johtopäätöksiä tai tuloksia, mutta nostan esiin joitakin huomioita ja tarkennuspisteitä. Päädyin kirjoittamaan esseitä juuri siksi, että tarvitsin aiheeni käsittelyyn väljän muodon, sillä aihetta on mahdotonta tiivistää lyhyeksi päätelmäksi tai vastaukseksi, vaan kyse on ymmärryksestä joka syntyy ja muotoutuu vähitellen. Keskeneräisyyden jatkumisella viittaa juuri siihen, että kokemuksiin liittyvä tietäminen on aina jollain tapaa vaillinaista ja lukemisessa esteettisenä kokemuksena riittää kartoitettavaa. Lopuksi pohdin mahdollisia seuraavia askelia lukemisen tutkimiseen liittyen.

6.1 Lukemisesta esseiden kirjoittamisen jälkeen

Lukeminen esteettisenä kokemuksena tulee havainnolliseksi tekstin ja lukemisen materiaalisuuden aiheuttamaa tuntua tunnustelemalla ja aistimalla. Olen pohtinut eri taiteiden suhteita toisiinsa ja myös sitä kautta muodostanut tietoa lukemisesta tapana kokea taidetta. Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt tavoittamaan lukemisesta sitä puolta, joka tuntuu olevan kommunikation ulkopuolella, tavoittamattomissa ja jollain tapaa etäällä. Samalla olen tullut asettaneeksi kielen kommunikaatioluonteen kyseenalaiseksi. Mutta onko kokemus minusta etäällä, jos sen sanoittaminen on? Vai viekö juuri sanoittaminen kokemuksen etäälle minusta? Sanoittaminen on tavallaan sitä, että astutaan tarpeeksi kauas, jotta nähtäisiin hämmäntävästä kokonaisuudesta jotakin. Silloin osa kokemuksesta hälvenee pois sanojen tieltä, vaikkei välttämättä katoa.

Lukemiseen ja kaikkeen esteettiseen kokemiseen liittyy siis yhtä aikaa kokemisen henkilö-, teos- ja tilannekohtaisuus, mutta myös kokemuksen jakaminen muille, eli pyrkimys kommunikointiin ja kollektiivisuuteen. Uskon tämän liittyvän siihen, miten Bertram kuvaa eri taiteiden erilaisten esteettisten materiaalien ja työstö- ja ilmaisutapojen kuuluvan jännitteisesti yhteen materiaalisesta erilaisuudestaan johtuen. Taideteoksen aistittavan materiaalin tietynlaisuus vaikuttaa kokijan henkilökohtaiseen kokemukseen, mutta juuri tämä esteettisessä materiaalissa ja materiaalien kesken syntyvä jännitteisyys mahdollistaa kokemusten jakamisen ja niistä kommunikoinnin.

Kokemusten ymmärtämiselle oleellista on siis pyrkimys niiden kommunikoimiseen. Mitä ja miten kommunikoimme, ei kuitenkaan jää sanojen (tai niiden puutteen) varaan. Affektiivisuutta, tuntutilaa, epämääräisyyttäkin on mahdollista ilmaista. Sanojen ja totunnaisten merkitysten lisäksi käytössämme on näitä paljon laajempi ilmaisuväri ja tapa hahmottaa maailmaa. Aistit ovat tässä keskeisiä.

Kysymys siitä, millaisin keinoin lukemiseen liittyvää kokemusta voi ilmaista, liittyy myös lukemisen tutkimiseen. Jotta lukemiseen liittyvää kokemusta voidaan tutkia, on oltava jotakin, mitä tutkia. Tämän luvun lopussa pohdin mahdollisuuksia siihen tämän tutkielman pohjalta.

6.2 Tutkimusprosessin arviointia ja reflektointia

Tutkielman tekeminen on ollut pitkäaikainen lukemisen ja kirjoittamisen prosessi. Koska en halunnut määritellä tutkimusaiheeni etukäteen liian tarkasti, kaikki lukemani ei ole päätyntä mukaan tähän tutkielmaan, ja toisaalta kaikkeen vastaan tulleeseen en ole pystynyt tutustumaan. Keskittyminen on ollut ymmärryksen syventämisen kannalta tärkeää. G. W. Bertramin (2005) teos valikoitui mukaan jo kandidaatintutkielmaa tehdessä, ja silloin koin etten päässyt hyödyntämään kaikkea siihen liittyviä oivalluksia. Hänen teoksensa oli hedelmällinen lukemiseen liittyvän esteettisen kokemuksen ymmärtämisen kannalta oikeastaan juuri siksi, ettei se keskittynyt lukemisen käsittelyyn. Tällaisen laajasti eri taiteita käsittelevän teoksen lukeminen suhteessa lukemista käsittelevään lähdekirjallisuuteen toi myös lukemisen tarkasteluun uudenlaista ymmärrystä. Kohtasin tutkimusprosessin aikana myös muita filosofeja – muun muassa Dewey, Deleuze ja Bahtin – joiden ajatusten tarkastelu epäilemättä olisi lukemisen esteettisyyden ja affektiivisuuden kannalta kiinnostavaa, ja olisi saattanut viedä tutkielmaa erilaisiin suuntiin.

Mielestäni onnistuin tuomaan esille lukemiseen liittyvässä tutkimuksessa esillä olleita painopisteitä. Se, että nostan menneisyydestä esiin määrällisiä tapoja tarkastella lukemista ja nykyisyydestä laadullisia, ei tarkoita sitä, etteikö lukemista olisi tutkittu eri aikoina myös useammista näkökulmista. Tarkoitus on ollut tuoda esiin vallinneita tapoja tutkia ja tarkastella lukemista. Kiinnostavaa mielestäni oli se, mikä kävi ilmi Mäkisen (2018) katsauksesta, että sellaisiakin asioita, joita nykykäsityksen mukaan olisi tutkittava laadullisin menetelmin, on lähestytty määrällisin aiemmin määrällisin.

Itse päädyin tekemään teoreettisen gradun, joskin esseekirjoittaminen tuo siihen kokeellisen sävyn. Jo kandidaatintutkielmani lopussa pohdin mahdollisuuksia lukukokemusten empiiriseen tarkasteluun, mutta koin kuitenkin tarvitsevani vielä syvempää teoreettista ymmärrystä lukemisesta esteettisenä. Tällä kertaa mukana on kuitenkin jo enemmän viittauksia lukemisen kokemuksellisuutta tutkivaan empiiriseen tutkimukseen. Monet näistä onkin julkaistu vasta kandidaatintutkielmani jälkeen tai samana vuonna. Omakin mielikuvani vastaa käsitystä siitä, minkä toin kolmannessa luvussa tutkijoiden suulla esiin, että lukemisen kokemuksellisuuden tutkiminen on lisääntynyt verrattuna siihen kun aloitin oman tutkimusmatkani lukemisen parissa vuonna 2012. Toki myös oma ymmärrykseni ja osaamiseni on vuosien aikana karttunut, ja useamman vuoden aiheen parissa vietettyäni olen herkempi huomaamaan erilaisia tutkimuksellisia sävyjä.

Silloin kun aloitin 2012, ei vielä ollut esimerkiksi Helle & Hollstenin (2016) artikkelin kaltaisia artikkeleita, joista lukemisen kokemuksellisuuden tarkastelu olisi ollut luontevaa ja helppoa aloittaa. Etsimäni tieto tuntui olevan piilevänä monessa lukemassani tekstissä, jotka leviivät laajalle, mutta tällaisen hajanaisuuden kautta aiheeseen syventyminen oli hankalaa varsinkin aloittelevalle opinnäytetyöntekijälle. Aiheen parissa viettämäni aika on saanut minut usein ihmettelemään, miten lukemista oikein voisi tutkia. Oman ajatteluni kehittymisen kannalta voikin olla hyvä, etten saanut eteeni liian suoraviivaisia johdatuksia lukemisen kokemuksellisuuteen. Tällöin en olisi ehkä koskaan tullut esittäneeksi itselleni kysymystä siitä, voisiko lyyrinen ajattelu olla minun tutkimusmetodini. Tämän kysymyksen pohtiminen ja päätös lyyrisen ajattelun soveltamisesta on syventänyt ajatuksiani paitsi siitä, miten lukemisen esteettisyyttä ja kokemuksellisuutta voisi tutkia, myös yleisemmin esimerkiksi tiedon muodostumisesta.

Lyyrisen ajattelun tarkoitus oli toimia tutkimiseen liittyvän kirjoitusprosessin taustalla vaikuttavana intuitiiviseen tiedonmuodostamiseen rohkaisevana voimana. Lyyrinen ajattelu auttoi minua konkreettisesti kirjoittamisessa. Lukiessani lähdekirjallisuutta huomioni oli alkanut intuitiivisesti kiinnittymään joihinkin asioihin, mutta en tiennyt miten saisin nämä ajatusten alut tutkielmaksi asti. Ensimmäinen ajatus kirjoittaa pieniä esseitä näistä ajatusalueista. Lyyrisen ajattelun avulla kirjoittamalla voisin antaa ajatusteni kulkea vapaasti, jotta voisin myöhemmin tarkastella niitä yhteydessä toisiinsa. Lyyrinen ajattelu auttoi näkemään tutkimuskohteeni lähestyttävä. Essee tekstilajina tuntui tähän lähestymiseen sopivan väljältä muodolta. Tämän ajatuksen myötä koko tutkielmani rakenne alkoi hahmottua selkeämmin, ja aloin kutsua tutkielmani erityyppisiä lukuja esseeluvuiksi ja raamiluvuiksi. Lyyrinen ajattelu auttoi siis teke-

mään erilaisia tutkielman kannalta tärkeitä rajauksia, se toi kirjoittamiseen paitsi väljyyttä, myös päättäväisyyttä. Se auttoi tarttumaan ajatuksiin, yhdistelemään niitä ja kehittelemään niitä eteenpäin.

Lyyrisessä ajattelussa on ollut myös haasteensa. Esimerkiksi ajan rajallisuuteen liittyvät paineet ja maailmantilanteen yllättävä uudenlainen epävarmuus vähensivät toisinaan kykyäni lyyriseen ajatteluun. Tällöin koin tarpeelliseksi hakea aktiiviseen olemattomuuteen liittyviä kokemuksia muualta. Aktiivisen olemattomuuden merkitystä tutkimusprosessille havainnollistaa seuraava esimerkki. Viikko ennen tutkielmani odotettua valmistumista olin illalla palaamassa kotiin tanssitunnilta polkupyörällä. Alla oli pitkiä kirjoituspäiviä jo useampi, ja iltaisin koin usein olevani kaikenlaisesta ajattelusta tyhjiin kuivunut. Tanssitunnin ja pyöräilyn myötä oloni alkoi kuitenkin selvästi vapautua. En siinä polkiessani tietoisesti ajatellut mitään, mutta vaivihkaa mieleni alkoikin täytyä ajatuksista ja kotiin päästyäni minun oli alettava kirjoittaa muistiinpanoja tätä tutkielmaa varten.

Lyyrinen ajattelu selvästi vaikutti tässä tutkimusprosessissa, mutta samalla minusta tuntuu, etten saanut vietyä sen kautta esseitä niin pitkälle kuin olisin toivonut. Tämä voi tosin johtua vaikeudesta arvioida sitä ilman ajallista etäisyyttä. Olen myös pohtinut lyyrisen ajattelun soveltuvuutta akateemiseen kirjoittamiseen. Kokemukseni mukaan lyyrinen ajattelu ei toimi kunnolla kiireessä, vaan vaatii ajallista ja tavoitteellista väljyyttä. Toisaalta ajattelen, että lyyrisessä ajattelussa metodisena lähestymistapa on potentiaalia erityisesti vaikeasti ja epämääräisesti hahmottuvien ilmiöiden kuten kokemusten ja niihin liittyvän affektiivisuuden tarkasteluun. Tällaisten asioiden tutkiminen vaatii joka tapauksessa tietynlaista avoimuutta ja väljyyttä, oli tutkimusmetodi mikä tahansa. Metodin suoraviivaisuus ei välttämättä tee tutkimusta sen luotettavammaksi, jos metodi alun alkujaan on tutkimuskohteen luonteen kannalta väärä. Vaikeasti hahmottuvan ilmiön tutkiminen on myös eettistä. Lukemisen esteettisyyteen ja kokemuksellisuuteen liittyvän tutkimuksen vähäisyys ei liity ainoastaan sen tutkittavuuden vaikeuteen, vaan myös arvostukseen. Pyrkimys ymmärtää kokemuksia, niiden ilmenevyyttä ja tutkittavuutta sekä mahdollisuuksia niiden sanallistamiseen ja kommunikointiin muille on näin ollen eettinen valinta.

6.3 Uusia kysymyksiä

Mistä siis löytää lukemista tutkittavaksi, jotta sen esteettisyyttä ja kokemuksellisuutta pääsisi tarkastelemaan empiirisesti? Lukemisesta on kirjoitettu enemmän kuin sitä on tutkittu. Aineis-

tona lukemista tutkittaessa voisivat siis olla esimerkiksi lukemista käsittelevät esseet, lehtikirjoitukset, blogit, päiväkirjamerkinnot ja Instagram-päivitykset. Instagramiin alustana liittyvä visuaalisuus voisi myös tuoda lukukokemuksesta erilaisia puolia esiin verrattuna lukemisen tarkasteluun kirjoitusten ja kertomusten kautta. Tämän tutkielman esimerkeissä lukemista on tarkasteltu runokritiikeistä, tutkimusluennasta sekä muistitietokeruun kautta kerätystä aineistosta. *Elämää lukijana* -keruun vastauksista löytyy varmasti lisää ammennettavaa lukemisesta kiinnostuneille tutkijoille. Tästä aineistosta on valmistunut ja valmistumassa myös muun muassa väitöskirjoja. Silja Juopperi kirjoittaa keruuseen perustuvaa väitöskirjaansa ja Anna Kajanderin väitöskirja julkaistiin aiemmin tänä vuonna. Itse kokeilin tässä tutkielmassa yhdistää taidefilosofista ajattelua lukukokemusten tutkimiseen esseekirjoittamisen raameissa. Tutkielmani pohjalta minua kiinnostaisikin tarkastella lukemista esteettisenä kokemuksena yhteydessä muihin taiteisiin liittyviin kokemuksiin. Voisiko lukukokemuksen ilmaiseminen esimerkiksi jonkin toisen taiteenlajin kautta tuoda uudenlaisia oivalluksia kielestä esteettisenä materiaalina ja lukemisesta esteettisenä kokemuksena?

Lähteet

- Alanko-Kahiluoto, O. (2008). Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Alanko-Kahiluoto, O. & Käkälä-Puumala, T. (Toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. (s. 206–239). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Atkins, G. D. (2008). *Reading Essays: An Invitation*. Athens: University of Georgia Press.
- Bertram, G. W. (2005). *Kunst. Eine philosophische Einführung*. Stuttgart: Reclam.
- Harju, J. (2018). Osaavatko teinit enää lukea? Lukemisen kulttuurit yläkouluikäisten kirjoituksissa. *Kasvatus & Aika*, 12(2), 50–61. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74130>
- Helle, A. & Hollsten A. (2016). Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa Helle, A. & Hollsten A. (Toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. (s. 7–33). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jungner, M. [MikaelJungner]. (6.8.2019). Kirjat ja lukeminen on lyhyt välivaihe ihmiskunnan historiassa. Miljoonat lukihäiriöiset tervehtivät ilolla siirtymistä eteenpäin. Tarina kirjaimin on monelle yhtä luontevaa omaksua kuin musiikki pelkäästään nuotteina. Joillekin toki onnistuu, mutta ei se siitä ideaalia tee. [twiitti] Haettu osoitteesta <https://twitter.com/MikaelJungner/status/1158693550030237696?s=20>
- Juopperi, S. (2018). Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa. *Kasvatus & Aika*, 12(2), 62–76. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74131>
- Kainulainen, S. (2016a). Lukemisen tuntuiltoja. Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotari-
sen ja Saila Susiluodon runojen vastaanotosta. Teoksessa Helle, A. & Hollsten A. (Toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. (s. 131–153). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kainulainen, S. (2016b). *Runon tuntu*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.
- Kajander, A. (2018). Kirjan tuntu ja tunnelma osana lukemisen käytäntöjä. *Kasvatus & Aika*, 12(2), 36–49. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74129>
- Kanerva, A. (7.8.2019). Mikael Jungner lyttää huolen lukuinnon hiipumisesta: ”Lukeminen on lyhyt välivaihe ihmiskunnan historiassa”, onko asia todella näin?. *Helsingin Sanomat*. Haettu osoitteesta <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006197251.html>

- Kivikoski, S. (2018). *Äänikerrostumia: lyrinen essee kirjoittajan tilana* (pro gradu - tutkielma, Jyväskylän yliopisto). Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201806073086>
- Korhonen, K. (2008). Kirjallisuudentutkimuksen alue. Teoksessa Alanko-Kahiluoto, O. & Käkelä-Puumala, T. (Toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. (s. 11–39). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskela, L. & Rojola, L. (1997). *Lukijan ABC-kirja: johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurikka, K. (2016.) Kolmen pisteen tunteet. Irmari Rantamalan Harhama ja eksessin affektit. Teoksessa Helle, A. & Hollsten A. (Toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. (s. 85–107). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, T. (2018). Lukeminen – yksityinen vai yhteisöllinen tapahtuma? *Kasvatus & Aika*, 12(2), 21–35. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74128>
- Makkonen, A. (1995). Valokeilassa lukija. Teoksessa Kantokorpi, M. (Toim.) *Kuin avointa kirjaa. Leikkivä teksti ja sen lukija*. (s. 177–217). Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Melender, T. (20.10.2017). Lukeminen ei kannata. [kolumni] *Kirkko ja kaupunki*. Haettu osoitteesta <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kolumni-lukeminen-ei-kannata#b84320fc>
- Mäkelä, M. (2013). Nyt hän ymmärsi [kolumni] *niin & näin 4/2013*. Haettu osoitteesta <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn134-06.pdf>
- Mäkinen, I. (2018). Lukuhalun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen. *Kasvatus & Aika*, 12(2), 7–20. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74127>
- Salmi-Niklander, K. (2018). Lukemisen kokemuksia ja käytäntöjä etsimässä. *Kasvatus & Aika*, 12(2). Haettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74126>
- Sava, I. & Katainen, A. (2004). Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa Sava, I. & Vesänen-Laukkanen, V. (Toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. (s. 22–39). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Shidmehr, N. (2014a). Poetic Inquiry and its Lyrical Potential for Research. in education, 20(2), 12–20. Haettu osoitteesta <https://ineducation.ca/ineducation/article/download/180/660>
- Shidmehr, N. (2014b). *Poetic Inquiry: A Responsive Methodology in Research and Education* (PhD dissertation). Haettu osoitteesta

https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/46160/ubc_2014_spring_shidmehr_nilofar.pdf?sequence=1